

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

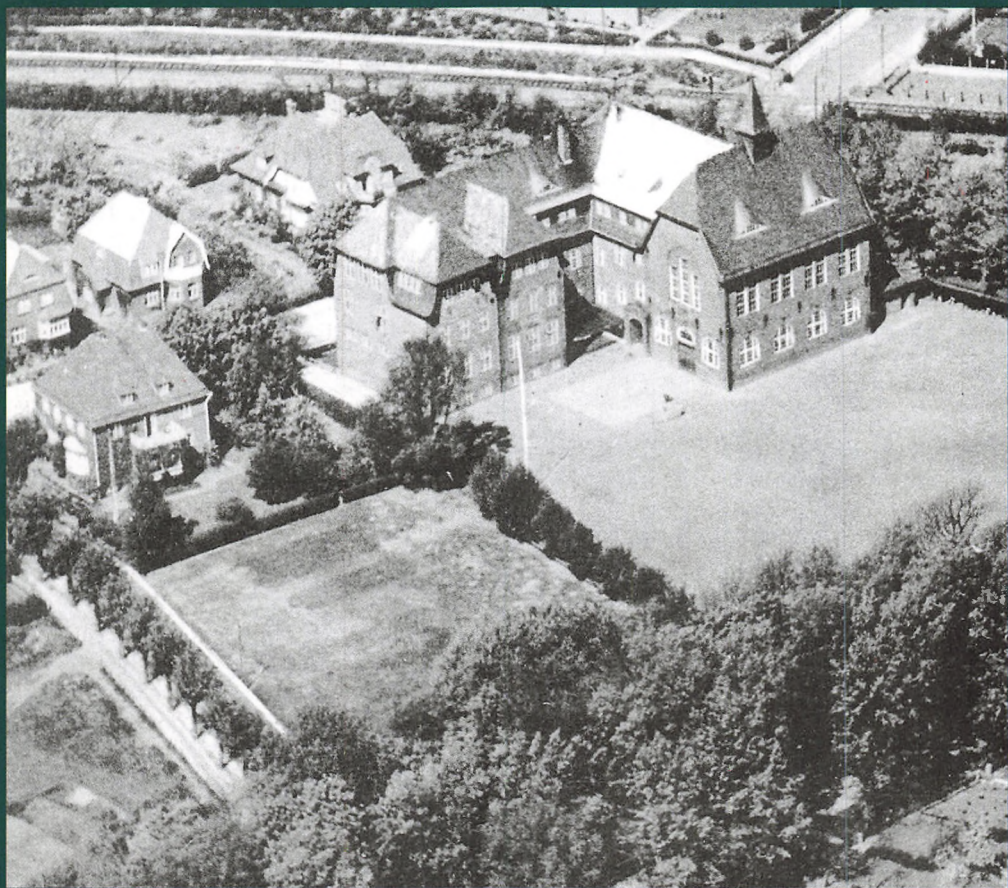
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

3 • 2010

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund for
Sønderjylland

Pris for medlemskab
295 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid
Mandag-torsdag 9-14

Redaktion
Kim Furdal (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 58 60
kifu@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
6100 Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
6270 Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfattere

Layout
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Winds Bogtrykkeri A/S
Haderslev

I dette nummer

En rektor i tiden - Anders Feilberg Jørgensen, Tønder Statsskole 1954-62 83
Forandringens vinde blæste hen over Tønder Statsskole i årene 1954-1962 med Anders Feilberg Jørgensen som rektor. Thomas Petersen tegner et portræt af den usædvanlige mand med usædvanlige synspunkter på et tidspunkt, hvor Besættelsen endnu var i frisk erindring.

Fra det Caribiske Hav til Sønderjylland. 94

Soldaterdagbøger fra krigen 1848-50 95
Livet som soldat i 1848-50 gik for en stor dels vedkommende med lange marcher, vagter, parader og pudsnings af geværer, men ind imellem blev det også blodig alvor. Kirsten Grau Nielsen har læst to soldaterdagbøger fra Treårskrigen, som hun her bringer i uddrag.

De sønderjyske tekniske skoler 1920-1956 . . . 102
Genforeningen betød også omvæltninger inden for de erhvervsfaglige uddannelser, hvor mestre og lærlinge skulle vænne sig til nye forhold. Genforeningen betød dog også et gennembrud for udviklingen af erhvervsuddannelserne i Danmark. Museumsinspektør Kim Furdal, Museum Sønderjylland - ISL, har set på de tekniske skolars historie i Sønderjylland fra Genforeningen frem til lærlingeloven i 1956 med Aabenraa tekniske Skole som eksempel.

Bognyt 114

Det sker - i Museum Sønderjylland 116

Bagsiden om forsiden 120
Tønder Gymnasium er en af landsdelens hæderkronede statsskoler, der oprindeligt startede som 'Königlich Preussische Realschule' i 1910. Arkivar Birgitte Thomsen, Lokalhistorisk Arkiv for Gl.-Tønder Kommune, fortæller her om skolens historie.

Forsidebilledet:
Tønder Statsskole fotograferet fra luften af Arne Gabs i 1955.

Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Gl.-Tønder Kommune.

En rektor i tiden - Anders Feilberg Jørgensen

Tønder Statsskole 1954-62

Af Thomas Petersen

Grænselandet har fostret mange personligheder. En af disse er rektor på Tønder Statsskole 1954-62, Anders Feilberg Jørgensen. Thomas Petersen tegner et portræt af den usædvanlige mand med usædvanlige synspunkter på et tidspunkt, hvor besættelsen endnu var i frisk erindring.

KUN EN GANG HAR JEG oplevet ham rigtig godt gal i skralden. Så, lad os få den overstået med det samme. Min klasse, det har formodentlig været i 3. g. - sproglige og matematikere sammen - havde som vanligt fået lov til at låne sanglokalet til en intim klassefest. Helt oppe under loftet på Tønder Statsskole, og tidspunktet har været efteråret 1956. I løbet af aftenen og i takt med, at temperaturen og stemningen i sanglokalet steg, var der nogle lyse hoveder, der mente, at klaverets klangbund måske kunne forbedres med lidt øl. Og dermed bedre passe til musikken. De havde erfaret, at sådan var øllets virkning på dem selv, og i øvrigt kunne det også læses i litteraturen. Som tænkt, så gjort. Og lyden bedredes kendeligt - syntes vi alle i den stemning, vi nu var i.

Næste dag ankom rektor til vores klasse med en fart og en forkrampet mine i ansigtet, der under normale omstændigheder ikke var en kongelig udnævnt embedsmand værdig. Men situationen var heller ikke normal.

Den var gruelig gal. Og det samme var rektor. Sanglokalets daglige og ubestridte hersker, skolens sanglærer, havde været på rektorkontoret og beklaget sig over, at klaveret ikke længere var dueligt til at akkompagnere den danske sangskat. Sikken en skideballe, vi fik, og så længe. Vi vidste slet ikke, at rektor kendte alle de ord. De harmonerede slet ikke med den pæne og humanistisk skolede mand, som vi normalt kendte fra dansktimeerne.

Rektoren var Anders Feilberg Jørgensen (1907-84, herefter kaldet Feilberg), og sanglæreren var den normalt meget - for ikke at sige alt for elskværdige Poul Nielsen. Stedet var Tønder Statsskole, min skole og mit lære- og dannelsessted gennem tre gymnasieår 1954-57. I øvrigt de bedste skoleår, jeg har haft. Øjenåbende, udviklende og perspektiverende.

De følgende sider skal karakterisere Feilberg som skolemand og skoleleder, som lærer og som den udadvendte og oplagte medlever og debattør i det grænseland og den hjemstavns, han vendte tilbage til i 1954. Født i 1907 og opvokset i Skærbæk i et frimenigheds-præstehjem havde Feilberg fået såvel frisind som udsyn og dertil grænselandets brogede problematik ind med moderermælken. Faderen, Jens Larsen Jørgensen, var født 1862 i Haderslev som søn af en lærer. Moderen stammede fra Rurup ved

Toftlund, hvor hun blev født på en gård i 1870. I frimenighedsbevægelsen i Danmark fik de evangelisk-lutherske frimenigheder i Nordslesvig en ganske særlig karakter og betydning. I Skærbæk var frimenigheden blevet stiftet i 1895 - som et dansk modspil til den stærkt tysksindede og yderst entreprenante Christian Johannes Jacobsen, der havde været præst i Skærbæk siden 1884. I 1909 kunne frimenigheden i Skærbæk indvi sin egen kirke, Emmanuelskirken, finansieret ved privat indsamlede midler.

Som 12/13-årig knægt havde Anders været vidne til de afstemninger, der i 1920 førte Nordslesvig tilbage til Danmark. Han havde oven i købet oplevet diskussionerne fra orkesterplads. Den i sin menighed meget afholdte præstefar havde været person-

lig ven med de danske sønderjyders stovte og ubestridte leder i årtierne op til Genforeningen, H.P. Hanssen. Deres veje var et øjeblik skiltes på spørgsmålet om Flensborgs fremtidige tilhørsforhold. Her havde pastor Jørgensen ønsket byen anbragt i 1. afstemningszone, men bestræbelserne havde vist sig forgæves. Drengen Anders havde påbegyndt sin skolegang i tysk skole og havde her oplevet den håndfaste tysk-preussiske disciplin. Hans bekendtskab med denne spanskrørs- og Kaiser und Vaterland-pædagogik gjorde for altid Feilberg fjendtlig over for gold disciplin og envejskommunikation. Samt over for disciplinens håndhævelse ved brug af korporlig afstraffelse. Efter Genforeningen var Feilberg kommet på dansk realskole og senere på statsskolen i Tønder, hvorfra han blev student i 1925. Efter et kært og udbytterigt ophold på Askov Højskole påbegyndte han historie- og danskstudier ved Københavns Universitet, afsluttet i 1933 - samme år, som en vis Adolf Hitler kom til magten i Tyskland. For for altid at sætte sit hæslige aftryk på ikke blot dette lands, men på hele Europas historie. Og som livsvarigt kom til at præge den unge kandidat Feilbergs menneske- og samfundssyn.

Jeg er overbevist om, at Feilberg kom til Tønder med et oprigtigt ønske om at tage del i og give sit bidrag

Anders Feilberg Jørgensen var en alvorsmand, der lærte sine elever at tvivle, at tage standpunkt og udtrykke egne meninger.

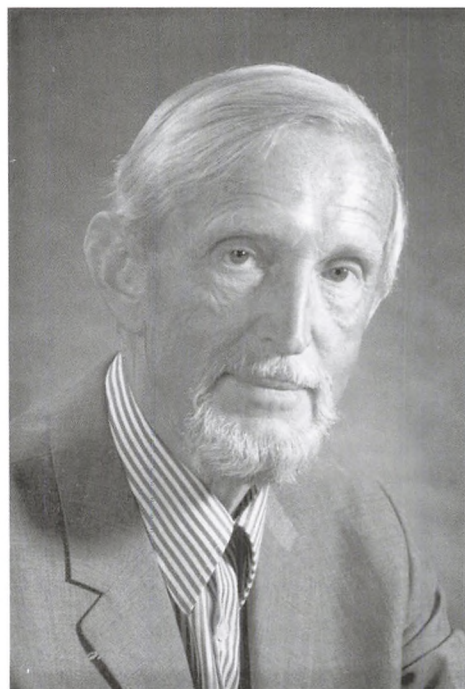

Foto: Grethe Lissner. Privat.

*Friedrich Meinecke (1862-1954)
fældede i sin sidste bog fra 1949 en
hård dom over det tyske borgerskab
og den preussisk-tyske militarisme,
der havde ført Tyskland ud i to
verdenskriges katastrofer.*

vet en funktion af. Dansk litteratur, musik og kunst havde været provinssiell og fattig, hvis ikke vi gennem århundreder flittigt havde drukket af de tyske kilder. Tysk kultur var blevet en integreret del af dansk identitet - hvad enten vi ville indrømme det eller ej. Nazitiden var for Feilberg et frygteligt vildskud og først og sidst udtryk for en af den europæiske nationalismes allerværste sider.

Ofte har jeg i gymnasieårene i den forbindelse hørt Feilberg henvise til Friedrich Meinecke (1862-1954) - en af de helt store koryfæer i tysk historieskrivning. Meineckes centrale problemstilling var den kløft, der i løbet af 1800-tallet opstod mellem tysk og vesteuropæisk tænkning. Mellem tysk historisme og idealisme og vesteuropæisk positivisme og rationalisme. Feilberg henviste især til Meineckes sidste bog 'Den tyske katastrofe'. Den var udkommet på dansk i 1949, og jeg købte på Feilbergs foranledning den lille bog og har den stadig stående på reolen. Meinecke ser det nationalistiske spøgelse og dets kulmination under Hitler som fællesnævner for nazismens årsager. Han fælder en hård dom over det tyske borgerskab og den preussisk-tyske militarisme, der havde næret og legitimeret den amoralske adfærd og voldsdyrkelse, der havde ført Tyskland ud i to verdenskriges katastrofer.

til grænselandsdebatten. Samt med et oprigtigt håb om, at den i fremtiden kunne blive anderledes - blive mindre stridbar og mere præget af dialog. Mere bro end front. Og måske ultimativt føre til en forsoning med et nyt, demokratisk og genopbygget Tyskland. For ham var landet ikke udelukkende et resultat af en kansler Bismarcks bureaukratiske militarisme og bistre kadaverdisciplin, en kejser Wilhelms frådende imperialisme eller en Hitlers vanvittige nationalisme, præget af raceteorier og voldsromantik. Tyskland var historisk set langt mere end det. Det var uheldige fænomener, som de seneste 75 års europæiske historie havde ført landet ud i. For historikeren Feilberg var Tyskland først og sidst en civilisation, som dansk kultur var runden og ble-

Men Meinicke havde også peget på et andet Tyskland, digternes og filosofernes land. Og det var det land, som Feilberg gerne så gravet frem af murbrokkerne og præsenteret for os elever. I 1954, da han blev rektor, var der gået mindre end ti år siden Tysklands totale civilisationssammenbrud. I 1945 havde der hos sejrherrene eller i de befriede lande hverken været lyst, evne eller overskud til nuancering. Eller til at skelne mellem den århundredgamle tyske kultur og et perverteret naziregimente. Alt tysk blev identificeret med sidstnævntes tolv år.

Det var dette billede, som Feilberg gerne ville have os elever og gerne også alle andre i det sønderjyske nærrområde til at nuancere. Det var derfor, han havde søgt rektorembetet på sin gamle skole. Siden Genforeningen i 1920 havde Tønder Stats-

skole stået som et fyrtårn og en garant for danskheden i det vestslesvigske grænseland, og denne rolle var ikke blevet mindre i årene under og efter besættelsen. Rollen som danskhedens vagthund havde den tidligere rektor Jakob Randrup (rektor 1930-54) spillet med bravur. Og med en selvfølgelig respekt for de elever, der kom fra tysksindede hjem. Han var derfor med rette afholdt og respekteret af såvel elever som lærere og forældre. Men han var også en mand af den gamle skole - disciplinært og pædagogisk. Det var derfor en stor og hen ad vejen måske også umulig opgave, Feilberg arvede, da han rev teltpælene op og flyttede fra Frederiksborg Statskole til Tønder. Han ville gerne fortsætte Randrups konsekvent danske linje med respekt for det tyske - ikke mindst i forhold til elever fra tysksindede hjem. Men

Præstehjemmet i Skærbæk var nationalt bevidst, men det gav også sine børn udsyn til verden. Noget, som Anders (bagerst til højre) tog med i sin videre gerning.

Foto: Privat.

Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Gl.-Tønder Kommune.

Tønder Statsskole var danskhedens vartegn i det vestslesvigske. Men denne danskhed blev under såvel Anders Feilberg Jørgensens som forgængeren Jakob Randrups rektortid praktiseret i respekt for de tyske hjem, hvorfra en betydelig del af eleverne kom. Her ses Tønder Statsskole og rektorboligen set fra Astronom Hansensgade. Den markante bygning er tegnet af arkitekt Lauritz Thaysen 1907 i hjemstavnsstil og blev hans gennembrud som arkitekt i Tønder. Skolen stod færdig i 1910. Billedet er taget i 1955.

han ønskede også et opgør med Randrups patriarkalsk-disciplinære stil. Men først og sidst kom Feilberg til Tønder med et oprigtigt håb om, at han kunne afløses af fred og forsoning med et Tyskland, der nu alvorligt og med de vestlige sejrherres hjælp prøvede at bygge et demokratisk Tyskland op på ruinerne af nationalismen.

Forbundsrepublikkens første præsident fra 1949 til 1959, Theodor Heuss (1884-1963), var i Feilbergs øjne garant for seriøsiteten i de tyske demokratiske bestræbelser. Han tillagde i det lange løb disse bestræbelser langt større vægt end de allieredes sejrberusede og kortsigtede tanker om tvangsdemokratisering og afnazificering. Vi burde derfor på enhver måde støtte de ideer, som Heuss stod for.

København-Bonn-erklæringerne fra 1955 skabte en ramme for udviklingen af et fredeligt samliv i grænselandet. Og Feilberg var ikke længe om at gribe chancen og afprøve deres gyldighed. Med ministeriets fulde støtte fik han etableret en elev- og lærerudveksling med en gymnasieskole i Hamborg. Den blev gennemført og gentaget de følgende år. Den vakte ikke udelt begejstring hos hverken lokalbefolkningen eller i pressen. Men set i bakspejlet var udvekslingen uhyre fremsynet.

På skolen foretog rektor sig ting, der ikke faldt i god jord. Eleverne i 1. g., det vil sige os, der på en måde var tiltrådt samtidig med rektor, så måbende til, mens vi måtte lægge øre til en evig jammer over, hvordan alt havde været bedre i gode gamle

Randrup's tid. Og over, at den nye bare ville lave alting om. Det er formodentlig enhver nytiltrådt rektors skæbne - at måtte høre på sådanne indvendinger og bebrejdelser. Feilberg ville for eksempel ikke bede morgenbøn under elevernes morgensamling i festsalen. Ærlig snak, men absolut ikke velkommen. Men bønnen blev afskaffet - til nogle kollegers store fortrydelse.

Vogteren over skolens traditioner var Knud Fanø. Lærer i dansk, historie og oldtidskundskab og dertil indre inspektør med ansvar for, at alting inden døre forløb ifølge skolens reglement. Feilberg og Fanø var hinandens modsætninger på så godt som alle områder. Den første høj og ranglet, den anden middelhøj, rund og kraftig. Den første beskeden i sit outfit, den anden højttalende, til tider

grænsende til det brovtende. Fanø var tilhænger af traditioner, uanset hvad - Feilberg ønskede kun at bevare dem, der havde mening i nutiden. Desuden var Fanø glødende national - af den type, som efter Feilbergs mening ikke pegede fremad. Feilberg ønskede at nedtone det nationale. Fanø var i politisk henseende aktiv konservativ, Feilberg nærmest passiv radikal eller socialdemokrat. Og ingen af dem så nogen interesse i at skjule det. Konkret og kontant stødte de sammen omkring revselsesretten. Formelt var den ikke afskaffet i skolen, da Feilberg tiltrådte i Tønder. Det var den imidlertid blevet i de københavnske kommuneskoler i 1951. På nationalt plan ophævedes 'spanskrørs-cirkulæret' og dermed retten til at anvende korporlig straf først i 1967. Måske var det med en skelen til de københavnske forhold, at Feilberg ved sin tiltræden over for lærerne erklærede, at han ikke ville tolerere nogen form for korporlig afstraffelse på skolen. Fanø var lodret imod og havde naturligvis formelt retten på sin side - i praksis undså han sig da heller ikke for at bryde det rektorale, men ret beset uofficielle forbud.

Fanø var skolens nidkære ceremonimester, der vogtede ritualerne og traditionerne. Han var ikke født sønderjyde, og hans forældre havde ingen tilknytning til grænselandet. Måske netop derfor blev han mere sønderjyde end de indfødte. Et forhold, der ikke er

Knud Fanø (1919-1992) var en utrættelig vogter af skolens traditioner. Og samtidig Feilbergs modstykke i alle henseender.

Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydlesvig.

usædvanligt. Knud Fanø var født 1919 i København, men var som følge af faderens erhverv som toldforvalter i skolealderen kommet til Tønder. Hvor han blev student i 1936 - under rektor Randrup. Fanø 'sad' solidt på alle de institutioner, der holdt gamle elever samlet omkring skolen. Og lagde her et stort og fortjenstfuldt arbejde. Som f.eks. det traditionelle julebal, hvor gamle elever mødtes, og hvor Fanø fandt stof til elevforeningens halvårlige sladderspalter i bladet Guldhornet.

Fanø og hans meget sympatiske og ovenud sang- og teaterglade kone Else var også de uofficielle regenter i Tønderkahytten ved Lillebælt, hvor gamle elever kunne mødes over flere dage eller blot for en enkelt dags besøg. Fanø var siden 1954 konservativt byrådsmedlem - en magtfuld post i et parti, der overbevisende og sikkert besatte borgmesterstolen - i en by, der uden megen industri nærmest af natur var konservativ. Else Fanø havde i sin ungdom studeret matematik, dog uden at færdiggøre studierne. Men også dengang fattedes riget matematiklærere, så Feilberg ansatte hende som sådan. Det var med til at opbløde forholdet mellem Fanø og Feilberg, uden at det naturligvis fjernede de grundlæggende modsætninger. En af traditionerne på skolen, som, jeg ved, Feilberg gerne havde set afskaffet, var den daglige morgensang for alle elever, afholdt i festsalen, hvor traditionerne formelig pibede frem fra panelerne. Jeg var ikke vild med Fanøs undervisning. Havde ham kun i vidunderfaget oldtidskundskab, der desværre kun var tildelt én sølle ugentlig time. Men sjældent har jeg oplevet en lærer, som i den grad kunne spilde alle de oplagte muligheder,

som dette både antikke og alligevel så moderne fag indbød til. Mulighederne druknede i mytologisk udenadslære og genfortælling/referat af Homer og de græske tragedieforfattere og historikere. Knud Fanø forlod 1962 Tønder for at blive en i øvrigt respekteret og afholdt rektor for Durborgskolen.

Feilberg tilhørte en rektortype, der i årtier havde været almindelig i den danske gymnasieskole. I hvert fald så længe den var i statsligt regi. Det var en rektortype, der oftest var humanister med historie, de klassiske sprog eller dansk som fag. Dertil var de udnævnt - ikke primært ud fra deres administrative færdigheder, men mere ud fra en forventning om, at de ved siden af at være faglig og pædagogisk leder af skolen også skulle kunne imødekomme lokalsamfundets forventninger ved at blive en aktiv medspiller i en mindre provinsbys kulturliv. Feilberg var prototypen på en sådan rektor. Han havde ordet i sin magt. Han havde det faglige overskud og udsyn, der gav en tale udblik, krop og sjæl. Tilhørerne skulle have noget med hjem og til eftertanke. Hans ord afspejlede en solid ballast af historisk og litterær viden, der gjorde, at de i den givne sammenhæng altid havde et perspektiv - både til historien og til fremtiden.

Feilberg er med rette blevet kaldt præ-demokratisk i sit forhold til såvel kolleger som elever. I forhold til tidens konserverende mainstream gik han langt i sit forsøg på at gøre gymnasieskolen mere lærer- og elevvenlig. Han havde jo fra sin egen skoletid billedet af den preussiske skole med i sin åndelige bagage.

Feilbergs administrative færdighe-

der var til gengæld ikke imponerende - han havde formodentlig heller ikke ret store ambitioner i den retning. Ikke desto mindre voksede skolen betydeligt i hans rektortid. Pedelbolig, pige-gymnastiksal, toiletter, fagklasser og kantine voksede skolen med. Senere, da jeg i midten af 1960'erne blev kollega med ham på Århus Statsgymnasium, har jeg ofte hørt ham udtale sig ret så kontant i forhold til bureaukratiske sammenhænge. For eksempel, når han for syttende gang havde været på kant med højere administrative magter og derfor modtaget en ministeriel 'næse' - Den hænger vi op ved siden af de andre, var som regel hans muntre reaktion. I hans øjne skulle rektor primært gennem sin personlighed tegne skolens profil - indadtil som udadtil. Og så måtte han gerne blande sig i byens kulturelle liv. Feilberg var således formand for den lokale folkeuniversitetsforening gennem hele sin rektortid i Tønder. Ligeledes for foreningen Norden i Tønder 1955-62 og dertil bestyrelsesmedlem i Tønder bibliotek 1956-62.

På en måde havde jeg to historie-lærere i gymnasiet. Jeg havde ham, der på skemaet havde faget - og så havde jeg Feilberg. Ikke for at forklej-ne min historielærer, Otto Høyer - han havde sine kvaliteter, som jeg har fortalt om i mine barndoms- og ungdomserindringer (se *Veje væk fra Tidsholm, Sønderjyske Årbøger* 2007). Egentlig var Feilberg vores dansk-lærer, men som historiker kunne Feilberg slet ikke lade være med at sætte de litterære tekster ind i en historisk sammenhæng. Han var også en meget tekstnær dansklærer. Til Falkenstiernes litteraturudvalg var knyttet

et kommentarhæfte. Men hvis man som elev troede, at man blot skulle lære hæftets biografiske og sproglige noter udenad, var man gået helt galt i byen. For Feilberg var teksten, den litterære tekst, det helt centrale. Ligesom kilden er det for historikeren. Det var den, vi skulle tage udgangspunkt i. Noterne blev forudsat bekendt som grundlag for en mening. Feilberg forlangte og lagde stor vægt på, at vi formulerede egne meninger, og de skulle vel at mærke tage deres udgangspunkt i og være begrundet i teksten. Feilberg lagde stor vægt på, at eleverne formulerede personlige holdninger.

Fornyelse var noget centralt for Feilberg - men ikke for fornyelsens egen skyld. For en sådan fornyelse er sjældent særlig svær eller særlig frugtbar. Fornyelse i undervisningen var hos ham en naturlig følge af en undervisningsmetode, hvis vigtigste kendetegn var tekstlæsning og samtale. Men den gode samtale forudsætter, at der er noget at tale om. Kun derved bliver løsrevne facts til viden og kundskaber. Feilbergs måde at være lærer på var ægte sokratiske. Han lærte eleverne at tvivle, at stille spørgsmål og aldrig nøjes med et svar, der ikke kan argumenteres for eller dokumenteres. En sådan samtalemåde krævede viden af begge parter, den var svær for os elever, men den gjorde os til ligeberettigede partnere.

Der var med andre ord tale om en pædagogisk metode, der bestemt ikke var almindelig i 1950'ernes langt hen ad vejen skolastiske og stivnede danske gymnasieskole. Feilbergs metode var i realiteten langt mere i tråd med, hvad der i løbet af det følgende årti blev den herskende trend i behand-

lingen af litterære tekster. 1960'ernes nykritik med dens opmærksomhed mod den litterære tekst som selvbeholdende og autonom blev i væsentlige henseender allerede dyrket på Tønder Statsskole omkring midten af det foregående årti. Jeg er på den anden side ret sikker på, at Feilbergs metode ikke havde fine forbilleder i den angelsaksiske litteraturkritik. Den hang i al sin enkelthed sammen med hans skoling som historiker og dennes omgang med historiske kilder. Jeg har lært meget om tekstnærhed af min dansklærer i gymnasiet. En metode, der ti til femten år senere blev det nye mantra i al danskundervisning. Også på andre områder var Feilberg forud for sin tid. Han fangede nogle toner i tiden, som først senere blev til en melodi, alle kunne synge med på.

Allerede i sin ungdom havde Feilberg været fascineret af den lidt ældre kirkehistoriker og højskolemand Hal Koch (1904-63) og ikke mindst hans tanker om demokratiets væsen. Hal Koch var en svoren forsvarer af dansk demokratisk tradition og det parlamentariske demokrati - samt en lige så svoren tilhænger af den forhandlingspolitik, som den danske regering førte i årene 1940-43. Hal Koch havde derfor stillet sig skeptisk til modstandsbevægelsen. På dette punkt var Feilberg og Koch ikke helt enige, selv om der kun var tale om nuanceforskelle. Feilberg underkendte ikke modstandsbevægelsens betydning, selv om han principielt var tilhænger af samarbejdspolitikken. Sine tanker om demokratiet, som han i en dansk sammenhæng betegnede mere som en livsform end et system af regler, havde Koch 1945 samlet i den lille bog 'Hvad er demokrati?' Debatten, samtalen og

kompromiset var nøglebegreber i hans demokratiopfattelse. Her var Feilberg helt på linje med Koch.

Vi diskuterede ofte dagsaktuelle emner i Feilbergs timer. 'Tyske' emner stod altid højt på dagsordenen. Afstanden i tid til Verdenskrigen var kort - kun ti år. Jeg husker for eksempel diskussioner om den forholdsvis unge Forbundsrepublikks problematiske forhold til demokratiet. Som for eksempel at den unge stats forfatning eksplicit udelukkede og forbød yderpartier, der ikke mentes at ville følge demokratiets spilleregler - in casu kommunister og nazister. Det var en problematik, der dengang ikke var særlig aktuel for Danmark, men alligevel diskuterede vi den.

Den vestlige kultur var i Feilbergs optik et miks af kristendommen og arven fra det antikke Grækenland. Af den kristne næstekærlighed og den græske tanke. Det var de to kilder, som vor kulturarv var runden af. "Intet menneske er en ø", har jeg også ofte hørt Feilberg sige med digteren Poul la Cours ord. På trods af den korte afstand til krigen og nazisternes uhyrligheder ville Feilberg gerne have os elever til at se noget værdifuldt og enestående i hvert enkelt menneske. Respekten for det enkelte menneskes værdi og dets ret til en udvikling i frihed og ansvarlighed, uafhængighed af religiøse og andre ydre autoriteter, fornuften som styrepind for dømmekraft, smag og adfærd - alle disse begreber var centrale i det humanistiske livssyn, som Feilberg gerne ville dele med os elever.

Men han præsenterede os også for den svage humanist, for hans svigt og mangler - blandt andet i form af demokratiets fallit over for den stærke -

overmennesket, der hævdede racens renhed og overherredømme. Og Feilberg lod os opleve det i litterær form gennem læsning af Kjeld Abells skuespil 'Anne Sofie Hedvig' og H.C. Branners roman 'Rytteren'. Men han præsenterede os også for Martin A. Hansens lille roman 'Løgneren', der dengang var ganske ny. Men nærmest født som klassiker. I 1950 havde den lagt gaderne øde, da den blev læst op som føljeton i radioen. Senere var den kommet i bogform. Dens budskab var mere flimrende og uklart end så mange andre bøger. Men netop derfor optog den os meget - elever, som vi var i en følsom og søgende alder. Selv om Martin A. Hansen sammen med navne som Martin Luther, dele af Grundtvig, Søren Kirkegaard og Jakob Knudsen ikke fandt nåde for Feilbergs rationalistiske blik. Mystik, bragesnak og i hans øjne reaktionære synspunkter var ikke hans kop te - også i forhold til os elever. Såvel Martin A. Hansen som Branner var samtidslitteratur, der var født til at blive klassikere. Begge, men især Branner, blev varige bekendtskaber for mig.

En dimissionstales skæbne er generelt tragisk. Talens primære målgruppe - årets dimittender - er enten ikke blevet færdige med foregående nats udskejelser, eller også er de i ånden allerede på vej til næste akt. Deres tanker er med andre ord "anderswo engagiert", hvis de da overhovedet er i omdrejninger. Feilberg gjorde sig megen umage med sine dimissionstaler, og derfor var de langtidsholdbare i ordets bogstavelige forstand.

Jeg mener, at den dimissionstale, som Feilberg holdt i 1957 - det vil sige for min årgang - er en af de mest ind-

holdsrige af de taler, han holdt i Tønder. Måske ikke så overraskende, at man bider mest mærke i det, der er rettet til én selv. Det var misbrug af ordene, og det var vort ståsted i verden, der var hovedtemaer. Ordene er vore villige redskaber, men de er til både brug og misbrug. Feilberg erklærede sin lede ved de letkøbte ord, ved de fede fraser, de bestikkende løgne og de hykleriske og tvetydige ord. Han kaldte dem skøger. Det var i øvrigt et tema, som han ofte tog op i undervisningen. Feilberg havde i midten af 1930'erne i flere omgange opholdt sig i Tyskland. Og der oplevet det nazificerede offentlige rums ordforbrug som både ensidigt, hadefuldt og løgnagtigt. Han ønskede for os dimittender, at vi på trods af tidens misbrug af ord alligevel fandt sammenhæng i tilværelsen, at vi ville være i stand til at forbinde vort hjem og hjemstavn med den verden, vi var på vej ud i. Han advarede mod snæversyn og ensidighed. Pegede på, at der var en verden uden for Jejsing banke.

Feilberg opfordrede os til at søge orientering om nutidens strømninger i vort store naboland mod syd. Det var alt for let at grave sig ned i vante positioner. Vi vidste, hvad der skiller, og vi skulle ikke glemme vort eget ståsted. Frygt, skepticisme og snæverhed skulle være vore fjender. Troen på menneskets muligheder for at bygge med på en menneskeværdig tilværelse, kendskab til vor verden og kontakt med vore medskabninger skulle være våben i den kamp, ingen måtte unddrage sig. Dristige ord, men også til alle tider ord til overvejelse. Generelt led Feilberg af det, der er blevet kaldt ord-overfølsomhed.

Der skulle være dækning for de ord, der blev anvendt. Derfor måtte han vende sig skarpt mod reklamesprogets kalorietomme og problemfrie verden. Han udnævnte i en dimissionstale "materialismens internationale, den materielle behovstilfredsstillelses problemfrie evangelium" til vor tids fremmeste fjende.

Feilberg røg i flere omgange ud i grænsepolitiske polemikker, mens han var rektor i Tønder. Det var naturligt for ham at blande sig i den offentlige debat - det var jo i høj grad derfor, han var vendt tilbage. Følte måske også, at det var en pligt. Men hans synspunkter om at se fremad og at hjælpe et nyt demokratisk Tyskland på fode - i det hele taget hans forsonende og forsonlige holdninger - var ikke velsete i store kredse af befolkningen. Jeg er sikker på, at han var skuffet over, at hans meninger ikke mødte mere genklang. Og at han ofte blev eller følte sig misforstået i lokalbefolkningen. Mente jo heller ikke forsoning for enhver pris. På afstand og fra sit lektorjob på Frederiksborg Statsskole havde han fulgt diskussionerne og for længst taget stilling til fordel for forsoningslinjen. I stedet for at bygge volde - læs: Ejdervold - ville han bygge broer.

Yderpunkterne i den grænsepolitiske debat var altså konfrontation eller forsoning. Debattens genstand var naturligvis efterkrigstidens smertensbarn, Tyskland. Synspunkterne strakte sig fra socialdemokraternes og de radikales "grænsen ligger fast" og til de borgerlige partiers flirten med en grænseflytning. Sidstnævnte synspunkt repræsenteret af professor Lars Hansen Larsen og skibsreder A.P. Møller. Den første havde "arbejdsev-

nen, mundtøjet og den organisatoriske sans", den anden havde millionerne. "1950'ernes mest dynamiske græsrodsbevægelse" er duoen blevet kaldt. Da regeringen var imod en grænseflytning, iværksatte Hansen Larsen og Møller et stortilet byggeprogram omfattende skoler, børnehaver og forsamlingshuse. Opførelse af en Ejdervold blev projektet kaldt. Det havde massiv opbakning i den slesvigske befolkning.

Feilberg var i bund og grund modstander af dette udfordrende projekt. Som danskere skulle vi naturligvis ikke glemme, hvem vi var, og hvad vi stod for. Men der var på den anden side heller ikke grund til at skilte med det i tide og utide. Ofte henviste han til den franske politiker Leon Gambetta, der efter tabet af Alsace-Lorraine i 1871 havde sagt til sine landsmænd: "Tænk altid på det, tal aldrig om det". Et mantra, som Feilberg ofte vendte tilbage til. Det var dialog med basis i det usagte - nemlig ens egen nationalitet - han ville. Det var de gode kræfter i Tyskland, vi fra dansk side skulle række en imødekomende og hjælpende hånd. Det var "das Land der Dichter und Denker" og ikke "das Land der Richter und Henker", det var digtningens, musikens og tankens Tyskland, det var Goethes, Beethovens og Leibniz' Tyskland, vi skulle genskabe en bro til. Men grobunden for sådanne tanker var i 1950'erne stenet og vanskelig at slå rod i. Det skete flere gange, at Feilberg - ofte til sin egen overraskelse - vågnede op til voldsomme reaktioner på det, han havde foredraget i et eller andet forsamlingshus aftenen før. Se et eksempel på det i min kronik 'Tænk altid på det - tal aldrig om det'

i Flensborg Avis den 7. oktober 2009.

Kun otte rektorår blev det til i Tønder. Som 'en flakke', 'en flygtning' eller en 'henflyende avne på jord', som Feilberg selvironisk ville kalde sig selv. Og "med sine fædres jord under træskoene og Grænsens sang i lungerne" søgte han og fik i 1962 rektorjobbet på det nye og langt større Århus Statsgymnasium. Angiveligt for bedre her at kunne realisere de flere grenvalg, som den nye gymnasiereform gav mu-

lighed for. Her på Fenrisvej i Hasle blev han indtil pensioneringen i 1975, hvorefter han sammen med hustruen Vibeke bosatte sig i Hellerup for at være tættere på børn og børnebørn. Her døde han den 12. marts 1984 efter et liv i humanismens og forsonligheds tjeneste. ■

En hjertelig tak til Birgitte, Jens og Nanna for at have stillet materiale om deres far til min rådighed.

Rettelse

Fra det Caribiske Hav til Sønderjylland

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT bragte i hefte 1, 2010, en artikel af Frode Kristoffersen under overskriften 'Fra Als Sund til det Caribiske Hav'. Her skrev Frode Kristoffersen bl.a., at pontonbroen i Sønderborg var havnet i Willemstad på de Hollandske Antiller.

Efterfølgende er redaktionen blevet kontaktet af en aktiv læser, Albrecht von Hessberg, der har undersøgt sagen nærmere og bl.a. spurgt Jack Schellekens, Curacao Maritime Muse-

um. Han har oplyst, at den oprindelige pontonbro mellem Willemstad og Emmastad blev tegnet af den amerikanske konsul, Leonard Burlington Smith, og indviet i maj 1888. Den fungerede frem til 1939, hvor den blev afløst af en ny, der har fået kælenavnet 'Swinging Old Lady of Pontjesbrug'.

Broen kom ikke til Willemstad, men udseendet har de to broer - næsten - til fælles.

Redaktionen

Soldaterdagbøger fra krigen 1848-50

Af Kirsten Grau Nielsen

Hvordan så krigen ud for den menige danske soldat under Treårskrigen?

Kirsten Grau Nielsen har set på to soldaterdagbøger, som her bringes i redigerede uddrag.

I FØRSTE VERDENSKRIG havde min far-mor tre sønner og tre svigersønner med i krigen, hvor de som danske sønderjyder og tyske statsborgere måtte kæmpe for en sag, der absolut ikke var deres. De vendte mirakuløst alle hjem i live, men ikke i god behold. To af mine farbrødre døde kort efter af tuberkulose, de havde erhvervet i skyttegravens mudder. De andre talte aldrig om krigen rædsler,

men havde til deres dages ende jævnlige mareridt. Dengang var krisehjælp et aldeles ukendt begreb.

Der findes imidlertid talrige breve fra fronterne, men på grund af tysk censur var de meget fåmælte. Flest oplysninger har vi fra de dagbøger, der endnu findes. Ad uransagelige veje er to sådanne endt hos mig, der efter at have taget kopier har indleveret dem på Det Kongelige Bibliotek, hvor de hører hjemme som en beskedent brik i vor histories mosaik. Disse er ligeledes holdt i en meget afdæmpet tone, langt borte fra sensation eller jammer.

Lars Rasmussen, Vester Nordlunde,

Den 25. juli 1850 tidligt om morgenen rykkede den danske hær med 37.500 mand frem mod den slesvig-holstenske på 26.800. Hans Jørgen Pedersen var en af dem, der deltog ved Øvre Stolk og oplevede slesvig-holstenernes overraskelsesangreb.

Tegning af Niels Simonsen i Jørgen Paulsen: Billeder fra Treårskrigen.

skriver indledningsvis i sin dagbog fra 1848: "Skulle jeg falde, så beder jeg den, som finder denne bog, om at gøre mig den tjeneste at sende denne bog til gårdmand Rasmus Larsen i Vester Nordlunde på Lolland pr. Nakskov." Her følger udvalgte afsnit af hans dagbog:

"Jeg vil nu her opskrive nogle af de mærkeligste begivenheder, som er forefalden i denne tid, siden jeg forlod mit hjem. Det var den femogtyvende, jeg tog afsked med min kone, forældre, søskende og venner for at drage ud til kamp mod tysken og værne for vort elskede lille Danmark."

Efter flere dages rejse ankom Lars Rasmussen til København. Han fortsætter:

"Den niogtyvende stillede vi på volden for at marchere op ad Slesvig til, marcherede ad volden til Vester Port og ud til Jernbanegården, hvor

vi blev opstillet, for Kongen kom for at byde os farvel. Hans ord til os lød således. 'Jeg er kommet her kære børn, for at byde eder farvel skikker eder, som det sig sømmer en dansk krigsmand. I har en retfærdig sag at stride for. Gud være med eder. Vi ses snart igen, måske i Slesvig'. Derefter gik vi hen og kom ind i dampvognen, medens alle såvel civile som militære istemmede flere gange hurra råb". I Roskilde, der var den kun et år gamle dampvogns endestation, havde byens indvånere skillinget sammen "for at vise os deres gæstfrihed. Torvet var besat med borde og bænke, mad og drikke, så enhver af os blev bespist".

Fra Roskilde gik det til fods, til vands og til vogns gennem landet med privat indkvartering og forplejning. Undervejs var der eksercits, udbetaling af lønninger og lægevisitats.

"Den 8. [april] ankom vi hen på ef-

Signalhornet var et vigtigt instrument for officerernes kommunikation med soldaterne. Tænk blot på 'Den lille hornblæser'. Alle ordrer til soldaterne under kamp blev givet ved at blæse forskellige signaler. Signalhornet på billedet er af messing og kobber og produceret af Fasting & Wilder i København 1849 til brug for 4. artilleri afdeling 10. regiment 15. kompagni.

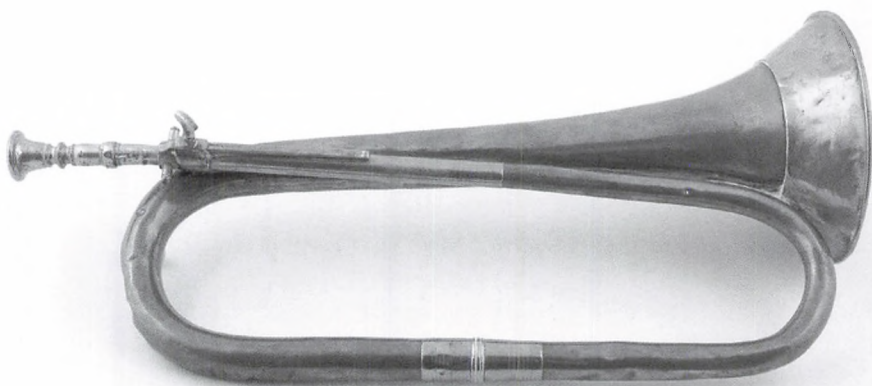

Illustration: Museum Sønderjylland - ISL.

Slaget ved Isted hører til blandt Danmarkshistoriens blodigste. Da slaget var ovre, havde den danske hær 845 faldne og 2.405 sårede, mens slesvig-holstenerne havde 534 faldne og 1.202 sårede. På litografiet ses sårede fra Istedslaget, der køres til Flensborg.

termiddagen til en herregård, som hed Kjolstrup.¹⁾ Denne tilhørte hertugen og var beboet af en tysk forpagter. Han blev af vore arresteret. Her lå vi på feltvagt første gang. Det var regn og meget slet vejr. Her modtog vi naturalforplejning. Her stod vi lige over for fjenden. Den 9. om morgenen tidlig klokken 6 rykkede vi frem for at angribe fjenden. Hen imod kl. 9 opstod en fægtende kamp ved en by, som kaldtes for Bov, men det lykkedes os dog med stor møje at drive dem ud, skønt de godt havde besat byen. Kanonerne rystede dygtig. Der var en kugle, nemlig en kanonkugle

som slog chakoten itu på en, slog to geværer itu og gik hen og slog benet over på en dragon hest.²⁾ Så kom der ordre til 7. bataljon, at de to kompagnier skulle rykke frem, men der var ingen, som havde rigtig lyst til at gå frem, men så sagde deres majorer til dem: 'Fat mod karle, den kugle, som skal lægge os til jorden, er ikke støbt endnu', og dermed istemte han denne sang 'Danmark dejligst vang og vænge lukt med bølgen blå'. Så rykkede de frem og fejede fjenden ud af sin stilling og forfulgte dem til Flensborg".

Det hedder videre: "Den 12. afmar-

cherede vi til en landsby ved navn Lürchau (Lyrskov). Denne by lå kun en halv mil fra købstaden Slesvig. Vi lå her til den 23., som var første påskedag. Da klokken var hen imod ti, hørtes en stærk skyden mod syd, som var ad Slesvig til”.

De danske tropper var i alarmberedskab “og vente kun på ordre til at rykke frem. Da klokken var fire, ankom vi til kamppladsen. Vi marcherede forbi en skov, som kaldtes Vejle Skov. Her lå døde og sårede, men vi måtte fatte mod og mandig gå kampen i møde. Vi blev omringet af de fjendtlige på de tre sider af skoven. Kuglerne peb om ørerne på os og smak i træerne både for og bag os. Jeg troede, mit liv havde ende. Der var en oberstløjtnant ved 2. bataljon, som ville have, vi skulle strække gevær, men der kom en løjtnant, som sagde ‘nej, for Guds skyld gør ikke det’. Så

fyrede vi løs på dem og dermed forlod vi skoven. Vi vedblev at retirere til Arnholdt Skov, hvor vi var indkvarteret den nat. Mathed og kulde havde nær taget overhånd, skønt vi havde vagtild. Ingen søvn og ingen mad. Om morgenen tidlig forlod vi skoven og marcherede ad Flensborg til. Det var anden påskedag den 24.”.

Herefter marcherede styrkerne landet rundt og passerede Kobbermølle, Sønderborg, Augustenborg, Mommark, Assens, Odense, Faaborg og satte atter over til Als og Sønderborg. “Vi lå uden for byen til klokken var 11. Da marcherede vi over på Sundevad. Det var den 28., vi kom for at hilse på Preusserne. Det lykkedes os at fordrive dem fra deres stilling ved Dybbøl, skønt de havde sat sig godt fast, men vores indspigoler og kanoner sprængte dem ud af deres stilling”.³⁾

Feltflasken var vigtig for den enkelte soldat, som ikke kunne undvære vand i ret lang tid, specielt ikke under de mange og lange marcher. Her er det en dansk feltflaske fra Treårskrigen mærket 17 B. 1 C.

Tropperne må have slidt endda nogle par støvler op. Fra Sønderborg gik turen til Høruphav med indskibning til Christiansfeldt, 'Haders Löw', Bøgeskov, Kolding, Vejle, Horsens. Under opholdene her gik tiden med at stå på vagt, paradere, pudsning af geværene, eksercits, lønninger, forskansningsarbejde, "sundheds visitation", "modtage tøj hvem som trængte til det" m.m. Den 28. oktober begyndte tropperne på deres hjemrejse til fods. Den 11. november nåede Lars Rasmussen sit hjem på Lolland: "Fra den dag af indtil denne dato har jeg været hjemme. Nemlig den syv og tyvende februar 1849 måtte jeg forlade det kære hjem igen".

Hele marts 1849 var tropperne på vej eller var indkvarteret. De lå stille i dagevis uden at foretage sig noget, hvilket i nutids øjne tager sig ud som mangel på organisation og enormt tidsspilde. Den 1. april nåede man endelig Sønderborg. Den 2. april "stillede vi kl. 3 om morgenen for at rykke over på Sundeved. Vi forfulgte de fjendtlige til Graasten, så trak vi os tilbage. Den 12. om eftermiddagen hen imod kl. 5 trak første bataljon ud for at rekognoscere, da der var gået rygter, at tyskerne lå i Dybbøl, som også var tilfældet, så vore måtte nødes til at trække tilbage igen til Sønderborg. Men den 13. kom tyskerne og overfaldt os om morgenen kl. 4 og vedblev, til det var aften. Det var en stærk kanonade og geværild, og tillige blev der skudt ild på Dybbøl Mølle".

Den følgende tid gik med mindre træfninger med tyskerne, med at bygge barrikader og batterier på Als m.m. Den 20. april noterede Lars Rasmussen bl.a.: "Denne dag var her en

fjendtlig parlamentær som bad om våbenstilstand i to timer, medens enhver fik afhentet sine døde. Vi fik to på vor side". - "Den 30. blev vi afløst igen, men den dag var vores forpostkæde og tyskerne bleven så enige, at de lagde våbenet ned og gik sammen, spiste og drak sammen og talte sammen et øjeblik, men så blev det forbudt".

Der går igen lang tid med eksercits, parader og vagter, men den 17. maj "begyndte tyskerne fra de faste batterier på Dybbøl Bjerg at beskyde byen Sønderborg. Men uagtet der faldt flere bomber og granater i byen, anrettede de dog ikke synderlig skade. De fleste, som blev sendt fra dem, faldt i søen. Vore besvarede dem igen fra vores faste batterier på Als".

Der følger nu igen en lang tid uden træfninger. Man får det indtryk, at det kniber med at holde tropperne beskæftiget. De blev sendt rundt på Als, således blev de udskibet fra Høruphav til Kegnæs og tilbage igen. De blev indkvarteret i Tandslet, hvor de havde eksercits, gymnastik og svømning, øvede fægtning med bajonetter, skydning med bøsse osv.

Her slutter dagbogen brat, hvad det så end skyldtes. En stor blodplet har gennemtrængt flere sider.

Den anden dagbog: "Vandringsbog for Hans Jörgen Pedersen, Botofte" omfatter tiden fra marts 1848 til februar 1851. Efter 9 uger på Nørrefælle, "hvor vi lærte det nødvendige for at drage i felten", begav styrkerne sig gennem landet, en tur på 13 uger med Als og Sundeved som mål. Efter træfninger med preusserne på Dybbøl begav man sig atter på vej, denne gang nordpå mod Kolding, "hvor vi der havde en stærk modstand, men

fik dog fjenden til at ride ud af byen. Men de blev så ivrige, at de skød ild på byen, hvorfor vi måtte forlade byen igen og trække os tilbage med tab". Styrkerne blev derpå indkvarteret i Fredericia i slutningen af april.

Dagbogen fortsætter gennem maj og juni med minutiøse beretninger om mindre træfninger og omrokering af tropperne. Den 6. juli er man igen i Fredericia, og Hans Jørgen Pedersen beretter:

Vi ved ikke, hvad der blev af Lars Rasmussen, men blodet på dagbogen kunne antyde en voldsom skæbne. Her er det mindesmærket over de faldne i Treårskrigen på Aabenraa kirkegård. Obelisken i sandsten står på en begravelsesplads, omgivet af et sort smedejernsgitter, for 32 danske soldater, som for hovedpartens vedkommende døde på lazaret i Aabenraa.

Foto: Kim Furdal.

Kulturhistoriske aftenvandring

I serien "Kulturhistoriske aftenvandring" besøger vi først Tønder. Senere skal vi besøge Sønderborg og Slesvig (august). Nærmere oplysninger herom følger senere.

Onsdag den 9. juni 2010 kl. 19.00 - Byvandring i Tønder

Museumsinspektør Inger Lauridsen vil bringe os rundt i det gamle Tønder og vise os både det karakteristiske og det særlige ved Tønder.

Turen starter fra Tønder Museum, og vi slutter af i Pumpehuset med kaffe, hvorfor tilmelding til kontoret er nødvendig **senest den 7. juni 2010** (tlf. 74 62 46 83 eller e-mail: hssdj@hssdj.dk).

Nyt fra kredsene

Aabenraa Kreds

Aftentur til Løjt Brandstation, Skolegade 25, Løjt Kirkeby

Onsdag den 26. maj 2010 kl. 19.00

Der er tale om en opfølgning på foredraget på kredsens generalforsamling den 14. april 2010. Løjt frivillige Brandværn kan den 18. juni fejre 130 års jubilæum. På brandstationen vil brandkaptajn Iver Kaack sammen med andre medlemmer fortælle om brandværnets situation i dag, og værnets materiel vil blive vist frem.

Kredsen er vært ved kaffen, hvorfor tilmelding er nødvendig til kontoret **senest den 21. maj 2010** (tlf. 74 62 46 83 eller e-mail: hssdj@hssdj.dk).

*****

Sammen med Turistforeningen i Aabenraa og Aabenraa Byhistoriske Forening kan Historisk Samfunds Aabenraa Kreds tilbyde følgende arrangementer med kredsformanden Erling Madsen som guide:

Tirsdag den 15. juni kl. 18.30: Byvandring i Aabenraa "I jomfru Fannys fodspor". Start fra Aabenraa Museum. Der kræves ikke tilmelding.

Tirsdag den 29. juni kl. 18.30: Tur til Sikringsstilling Nord i Lerskov Plantage og i Andholm. Vi starter i Lerskov Plantage. Kør ad Gl. Ribevej fra Aabenraa til rundkørslen i Rise Hjarup. Fortsæt nordpå. Lerskov Plantage ligger på Tingvej, der er første vej på højre hånd efter rundkørslen. Der kræves ikke tilmelding.

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

Haderslevvej 45 · 6200 Aabenraa · Telefon 7462 4683

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

HUSK!

BOGUDSALG

Historisk Samfund for Sønderjylland
sælger til nærmest foræringspriser
hundredvis af bøger og tusindvis af
tidsskrifter - både nyere og ældre.

Et enestående og historisk bogudsalg på

Landsarkivet
Haderslevvej 45
Aabenraa
Lørdag 17. april
kl. 10-14

OBS: Medbring selv tasker og poser
Der kan kun betales med kontanter

Historisk Samfund for Sønderjylland
Haderslevvej 45 · 6200 Aabenraa · Tlf. 7462 4683 · www.hssdj.dk

Der er tale om et ekstraordinært tiltag pga. akut behov for lagerplads.

Priserne, der kan ses på Historisk Samfunds hjemmeside www.hssdj.dk, gælder kun denne ene dag og kun ved afhentning. Derefter vender vi tilbage til prislisterne fra november 2009.

*Husk også Historisk Samfunds årsmøde
lørdag den 24. april 2010 kl. 13.30 på Frøslevvejrens Efterskole*

Vend!

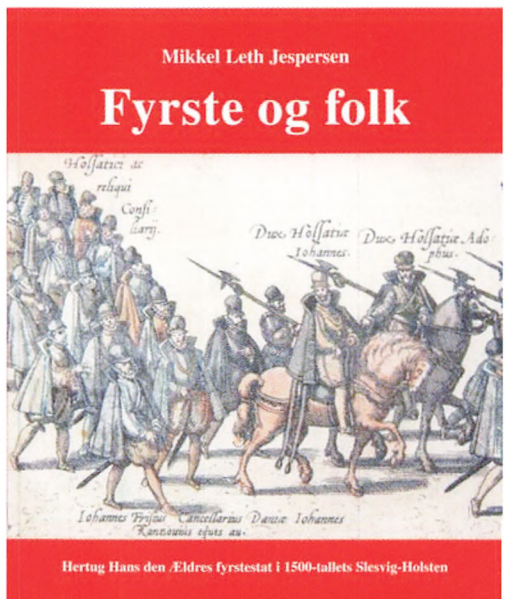
hssdj@hssdj.dk · www.hssdj.dk

Mikkel Leth Jespersen

Fyrste og folk. Hertug Hans den Ældres fyrstestat i 1500-tallets Slesvig-Holsten

Hans den Ældre var en af tre regerende hertuger i Slesvig-Holsten i årene 1544 til 1580. Hans fyrstestat opstod, da hertugdømmerne blev delt mellem ham og brødrene kong Christian III og Adolf. Hans gjorde Haderslev til sin hovedstad, og frem til hertugens død i 1580 var byen sæde for hans regering. Tilnavnet ”den Ældre” fik han senere, for at folk kunne skelne ham fra nevøen Hans den Yngre.

Bogen beskriver, hvorledes Hans den Ældre regerede sine områder i en tid, hvor der endnu ikke fandtes faste statslige strukturer. Hertugen måtte basere sin administration på alliancer med selvbevidste slesvig-holstenske adelsmænd og gesjæftige eliter i lokalsamfundene. Personlige forbindelser spillede en stor rolle, og derfor analyserer bogen hele den kreds af personer, der indgik i Hans den Ældres regering.

Vend!

Samtidig var det nødvendigt for hertugen at føre sig frem som en mægtig fyrste, for at få undersåtterne til at rette sig efter hans befalinger. Det krævede pragtudfoldelse med slotsbyggerier og kostbare fester.

Bogen giver et farverigt indblik i renæssancens fremmedartede verden og hertugen i samspil med fyrstekolleger, stormænd og almindelige bønder.

Bogen er på 263 sider og indbundet. Den er illustreret med over 100 farvebilleder, der tegner et billede af fyrstekultur og samfund i 1500-tallets Slesvig-Holsten. Den er forsynet med tysk resumé og et omfattende personregister.

Pris 248 kr. (33 €). Indtil 15. september 2010 kun 198 kr. (27 €) excl. evt. forsendelse.

Bogen kan købes på Flensborg Bibliotek, Norderstr. 59, Flensborg, eller ved at indsende nedenstående kupon eller på e-mail 6980@bogpost.dk

Klip .....

Jeg bestiller ..... eks. af bogen, Mikkel Leth Jespersen: Fyrste og folk.
Hertug Hans den Ældres fyrstestat i 1500-tallets Slesvig-Holsten,
indtil 15/9 2010 kr. 198 derefter 248 kr. + porto

Navn: .....

Gade/vej: .....

Postnr. Og by: .....

Sendes til

Padborg Boghandel
Nørregade 16
6330 Padborg

“Den 4. lå vi i Jyllandsgade om natten, den 5. var vi på arbejde fra kl. 6 om morgenen til kl. 2 om eftermiddagen, og i den tid blev byen bombarderet. Kl. 6 stillede vi, og vore Geværer blev efterset, om de var i skudfærdig stand. Vi rykkede op i en gade ved volden kl. 10 og var der til kl. 2, da fægtningen alt var stærkt tiltagen, som var en begyndelse på den store sejrsdag, nemlig den 6. juli. Da vi rykkede ud af byen, kom vi igennem udfaldsporten ved møllen og marcherer langsomt i kolonne bag efter. Herved kom vi til at dække kanonerne, som var ved at beskyde et stærkt fjendtligt batteri, da fjenden måtte vige...”.

Efter et omflakkende liv, hvor troppeperne bl.a. passerede Odense, “hvor vi blev højtidelig modtaget uden for byen med venlig hilsen, smukke taler og fri beværtning. Der blev vi så i en garnison indtil den 13. december, da var de ældre indkaldt igen for om vinteren at beskytte øen Als”.

Vinteren igennem var soldaterne privat indkvarteret indtil 15. juli 1850. “Fra den dag af begyndte vi på et nyt felttog. Den 16. stillede vi kl. 2 om natten på bataljonens alarmplads ved Sønderborg. Samme sted talte vores tapre divisionsgeneral Schleppegrell nogle opmuntrende ord til os”.

Den 24. juli nåede de Øvre Stolk,

“og da vi var kommen et stykke vej igennem sidstnævnte by, kom vi i kæde. Kort før møder General Schleppegrell os på vejen og hilser venligt på os og siger ‘I dag er I da vist rigtig glade og spørger os, om vi har noget i Brødpussen og flasken for i dag bliver det nok en varm dag karle’.⁴⁾ Det var den sidste gang, at vi så ham, da han også blev ramt af fjendens kugler i Øvre Stolk”.

Efter adskillige træfninger med skiftende udfald begyndte hjemmarchen i februar 1851. I Roskilde steg man på toget til Valby, hvorfra man marcherede til “København, hvor vi blev fyrstelig modtaget med jubelråb, æresport, Dannebrogsslagsvejen og blev belæst med blomster og grønne kranser. Ved Christiansborg tog kongen imod os og takkede os for vor tapperhed og udholdenhed og bød på et rigeligt måltid i samme Slots ridesal, og under måltidet blev der afvekslet musik sang og mange smukke taler”.

Noter

- 1) Kjolstrup - det er uvist, hvad navnet dækker over.
- 2) Chakoten - felthue.
- 3) Indspigoler - ‘espinogler’ er et skydevåben med flere løb.
- 4) Brødpussen - brødpøsen.

De sønderjyske tekniske skoler 1920-1956

Af Kim Furdal

Genforeningen betød også omvæltninger inden for de erhvervsfaglige uddannelser, hvor mestre og lærlinge skulle vænne sig til nye forhold. Genforeningen betød dog også et gennembrud for udviklingen af erhvervsuddannelserne i Danmark.

Museumsinspektør Kim Furdal, Museum Sønderjylland - ISL, har set på de tekniske skolars historie fra Genforeningen frem til lærlingeloven i 1956 med Aabenraa tekniske Skole som eksempel.

I KONGERIGET HAVDE DER fra slutningen af 1800-tallet, som i Nordslesvig, været en kraftig vækst i antallet af tekniske skoler, så den første tekniske skole fra 1815 var blevet til 191 tekniske skoler med 18.388 elever. Initiativerne kom typisk fra de lokale håndværksmestre, der efterlyste svende med kendskab til de nye maskiner og de materialer, der kom på markedet. Det krævede lærlinge, der foruden almene færdigheder i læsning, skrivning og regning også besad en bred faglig viden. Omkring århundredskiftet blev den klassiske tegneundervisning derfor mange steder udvidet med bl.a. materialelære og regnskabskundskab.

Selv om de samfundsmæssige behov var til stede i såvel Danmark som i Tyskland, så haltedede den danske lovgivning på området tydeligvis bag efter den tyske. Det første skridt til en regulering af lærlingeforholdet og de tekniske skoler kom omtrent samtidig med det tyske i 1889, hvor der for

at undgå misbrug af lærlingene blev indført tvungne skriftlige lærekontrakter for lærlinge under 18 år. Lærekontrakten skulle efterfølgende godkendes og påtegnes af de lokale myndigheder. Samtidig blev der sat en øvre grænse for læretiden på fem år. Til stor utilfredshed for mange indførte loven ikke tvungne svendepøver, men tillod afholdelse af frivillige svendepøver. Tvungne svendepøver blev først indført med lærlingeloven fra 1937. Til gengæld anerkendte 1889-loven for første gang tilstedeværelsen af de tekniske skoler, idet mestrene fremover skulle give lærlingene mulighed for at deltage i den nødvendige undervisning i de teoretiske fag, som blev afsluttet med en prøve.

Undervisningen var frivillig, og først med loven om lærlingeforholdet i 1921 blev mestrene forpligtiget til at sende deres lærlinge på skole og betale skolepenge for dem. Den frivillige ordning i 1889 var dog mere et udtryk for mestrenes uvilje mod statens regulering af lærlingeforholdet end udtryk for en manglende anerkendelse af de tekniske skoler. Det blå stempel havde de tekniske skoler fået seks år tidligere, da Indenrigsministeriet i finansloven for 1883/84 for første gang afsatte penge til et tilsyn med de tekniske skoler, som modtog statstilskud.

I 1916 blev denne ordning udvidet, da man oprettede et egentligt tilsyn med de tekniske skoler. Loven fik

Foto: C. C. Biehl. Museum Sønderjylland - ISL.

Mange af de helt små tekniske skoler på landet udfyldte et behov for elementære skolefærdigheder, som ikke blev tilfredsstillet i de landsbyordnede skoler. Derfor var der også en meget tæt sammenhæng mellem skolereformen i 1958 og reformen af erhvervsuddannelserne op gennem 1960'erne. Lysabild sogn på Als var et af de steder, der fik en teknisk skole i mellemkrigsårene. Undervisningen har indtil ca. 1941 formentlig foregået i den gamle skole, der ses på billedet.

mere vidtrækkende konsekvenser, end navnet kunne antyde. Foruden tilsyn med skolerne og eksamenerne skulle tilsynet fremover udarbejde forslag til mønsterplaner for undervisningen og 'regulativer' for eksamener på skolerne. Tilsynet skulle forestå ledelsen af læreruddannelsen, såfremt den foregik med statsstøtte, og endelig fik det kompetence til at udarbejde forslag til regler for fordelingen af statstilskudet mellem skolerne. For at sikre tilsynets gennemslagskraft over for fagskolerne fik Handelsministeriet samtidig bemyndigelse til midlertidigt at standse udbetalingen af statsstøtte til en fagskole, som ikke efterkom tilsynets anvisninger.

Selv om forslagene skulle fore-

lægges Handelsministeren til endelig godkendelse, så betød loven en hidtil ukendt regulering af de tekniske skoler. Det er formentlig en af forklaringerne på, at loven samtidig indeholdt en bestemmelse om et skoleråd, hvor væsentlige ændringer i bl.a. undervisningsplanerne og fastsættelsen af det samlede statstilskud skulle forelægges til drøftelse. Foruden repræsentanter fra arbejdsgiver- og lønmodtagerorganisationerne fik fagskolerne 3 af de 15 pladser i skolerådet. Såfremt skolerådet og Tilsynet ikke kunne blive enige, havde Handelsministeren den endelige afgørelse i sagen, idet lærlingeuddannelserne lå under Handelsministeriet frem til 1965. Med 1916-loven havde den ra-

dikale regering under C. Th. Zahles ledelse dermed skabt et organ, som de følgende 42 år blev grundloven for de tekniske skoler.

I Sønderjylland var mestrene i Aabenraa ikke de eneste, som skulle tilpasse faguddannelsen til de nye danske forhold. Da de tekniske skoler i lovgivningsmæssig forstand var private institutioner, blev der ikke i forbindelse med Genforeningen taget skridt til at skabe overgangsordninger for den faglige undervisning i Sønderjylland. Initiativet var helt og holdent overladt til de lokale håndværksmestre og industriledere. Snarese synes Genforeningen at have fun-

geret som murbrækker for indførelsen af tvungen skolegang for lærlinge i Danmark, idet man i 1921 indførte tvungen skolegang for lærlinge på handels- og tekniske skoler, ligesom håndværksmestrene ved samme lejlighed blev pålagt at betale skolepenge og udgifterne i forbindelse med aflæggelse af læreprøve. Samtidig blev mestrene pålagt at sørge for, at lærlingen deltog i såvel de almindelige fag som i de faglige kurser på den tekniske skole. Undervisningen skulle dog fortsat foregå uden for arbejdstiden, ligesom den danske lovgivning ved at tillade undervisning indtil kl. 21 var mere liberal end den tilsvaren-

Tekniske skoler i Sønderjylland efter 1920

Agerskov tekniske Skole
 Askovhus tekniske Skole
 (Sønderborg)
 Avnbøl tekniske Skole
 Bolderslev tekniske Skole
 Bov tekniske Skole
 Bredebro tekniske Skole
 Broager tekniske Skole
 Bylderup-Bov tekniske Skole
 Christiansfeld tekniske Skole
 Felsted tekniske Skole
 Fynshav tekniske Skole.
 Danebod Højskole
 Gram tekniske Skole
 Teknisk Skole og Handelsskole
 i Gråsten
 Haderslev tekniske Skole
 Hellevad tekniske Skole
 Hjortkær tekniske Skole
 Hoptrup tekniske Skole
 Højer tekniske Skole
 Hørup tekniske Skole
 Jels tekniske Skole
 Klipleve tekniske Skole

Lysabild tekniske Skole
 Løgumkloster tekniske Skole
 Møgeltønder tekniske Skole
 Nordborg tekniske Skole
 Notmark tekniske Skole
 Rødding tekniske Skole
 Rødekro tekniske Skole
 Skodborg tekniske Skole
 Skærbæk tekniske Skole
 Sommersted tekniske Skole
 Sønderborg tekniske Skole
 Tandslet tekniske Skole
 Tinglev tekniske Skole
 Toftlund tekniske Skole
 Tønder tekniske Skole
 Væveskolen i Tønder
 Tørsbøl tekniske Skole
 Ulkebøl tekniske Skole
 Varnæs tekniske Skole
 Vester Sottrup tekniske Skole
 Vojens tekniske Skole
 Øsby tekniske Skole
 Aabenraa tekniske Skole

de tyske lovgivning. Men ikke Genforeningen og den tyske lovgivning havde givet lejlighed, inspiration og ikke mindst gennemslagskraft for embedsmændene og juristerne i Handelsministeriet til at indføre tvungen skolepligt for lærlingene i Danmark?

I Sønderjylland var behovet for tekniske skoler blevet akut med Genforeningen. Med et skulle der skabes helt nye erhvervsfaglige uddannelsessteder, og det blev der. I de følgende 20 år efter Genforeningen så ikke mindre end 44 nye tekniske skoler dagens lys i Sønderjylland. Det svarede til ca. en teknisk skole i hvert tredje sogn, så skolevejen var kort for lærlingene. I bl.a. Bolderslev, Fynshav, Sommersted, Tandslet og Øsby fik man en lokal teknisk skole. Nok spillede Genforeningen en vis rolle for denne voldsomme udbygning af de tekniske skoler i Sønderjylland, men det er ikke hele forklaringen. Tilskyndet af favorable statslige tilskudsordninger og indførelsen af skolepligt i 1921 voksede antallet af tekniske skoler på landsplan fra 191 skoler i 1915/16 til 342 skoler i 1940/41, heri dog indregnet de tekniske skoler i Sønderjylland. Dermed udgjorde alene de sønderjyske tekniske skoler 29% af de nye tekniske skoler, der dukkede op i årene efter 1919.

De gode tilskudsordninger gjorde det næppe alene. Skolerne var for hovedpartens vedkommende primært almentdannende med undervisning i skrivning, regning og tegning. Hvis folkeskolen havde været i stand til at imødekomme undervisningsbehovet på landet, havde der næppe været behov for en efteruddannelse i de to første fag. Skolevæsenet var endnu i mellemkrigsårene opdelt mellem

landsbyskoler og købstadsskoler med hver deres skoleordning, selv om den todelte skoleordning blev et stigende problem i et samfund med en kraftig vandring fra land til by.

Ikke mindst på landet var der mange steder kun undervisning hver anden dag, ligesom flere årgange blev undervist sammen, hvilket ikke fremmede de almindelige skolekundskaaber. I det perspektiv er der ingen tvivl om, at de tekniske skoler mange steder og specielt på landet gav lærlingene de helt basale færdigheder, som folkeskolen ikke var i stand til at give med den eksisterende skolestruktur. Dette problem blev der først løst op for med folkeskoleloven i 1958.

Allerede i Genforeningsåret skød de tekniske skoler op i det sønderjyske landskab som paddehatte. I første omgang var det først og fremmest i de fire købstæder og de større flækker og stationsbyer som Christiansfeld, Nordborg og Gråsten. Senere dukkede de nye tekniske skoler op i de mindre samfund som Hørup, der fik en teknisk skole i 1934. Det mærker man også i opbakningen. I løbet af første halvdel af 1920'erne steg antallet af elever med 150%, så de tekniske skoler i 1925/26 havde 1.247 elever. Forklaringen skal formentlig findes i et opsparat behov under Første Verdenskrig, hvor undervisningen mange steder var gået mere eller mindre i stå som følge af manglen på lærere, ligesom undervisningen andre steder ikke levede op til de krav, samtiden normalt stillede. Herefter fulgte en periode i kølvandet på kronekrisen i 1926 med en voldsom opbremsning i væksten til blot 7% frem til 1930. At det ikke blot var de økonomiske kriser, der spillede ind på tilgangen til

Elevtallet på de tekniske skoler i Sønderjylland 1921-1956

År	Antal elever	Stigning i procent	
1921/22	498		
1925/26	1.247	21/22-25/26	150%
1930/31	1.331	25/26-30/31	7%
1935/36	1.614	30/31-35/36	21%
1940/41	1.712	35/36-40/41	6%
1945/46	2.197	40/41-45/46	28%
1950/51	3.045	45/46-50/51	38%
1955/56	2.882	50/51-55/56	- 5%

de tekniske skoler, fremgår klart, når man ser på de værste krisear fra 1930 frem til 1935, hvor antallet af elever steg med 21%, en vækst, som først blev overgået i besættelsesårene og de første fem efterkrigsår. Det er formentlig de store fødselsårgange i årene umiddelbart efter Første Verdenskrig, der nu havde nået en alder, hvor de skulle have en erhvervsuddannelse. Hvordan de kriseramte håndværk formåede at tage flere lærlinge ind, fortæller tallene intet om, men inden for byggesektoren blev der allerede fra 1917 ydet betydelige statstilskud, som bidrog til at holde boligbyggeriet i gang.

Nok var elevtilgangen i Sønderjylland betydelig, men alligevel steg antallet af tekniske skoler i et omfang, så der hurtigt opstod et udskilningsløb mellem på den ene side en gruppe store, tekniske skoler i købstæderne, flækkerne og de øvrige større bysamfund og en lang række mindre, tekniske skoler i landkommunerne. De ti største tekniske skoler i Sønderjylland, som udgjorde 25% af skolerne, havde i skoleåret 1945/46 således 55% af eleverne og 52% af lærerne.

Størst var Haderslev tekniske Skole med 309 elever og 27 lærere, efterfulgt af Aabenraa tekniske Skole med 167 elever og 11 lærere. I skarp konkurrence med Aabenraa fulgte Sønderborg tekniske Skole med 142 elever og 19 lærere, mens Tønder tekniske Skole havde 118 elever og 14 lærere. I den anden ende af skalaen var fire skoler allerede ophørt med at fungere i 1945. Der var dog stadig en lang række meget små skoler i det sønderjyske landskab. De ti mindste skoler i 1955, der udgjorde 27% af skolerne, havde 150 elever tilsammen eller 8% af det samlede antal elever i Sønderjylland og 11% af lærerstaben. Den mindste skole var dette år Tandslet tekniske Skole med 11 elever, tæt fulgt af Hellevad og Hjordkær tekniske skoler hver med 13 elever.

Når det overhovedet lod sig gøre at opretholde en undervisning på så små tekniske skoler, hænger det nøje sammen med den undervisning, som folkeskolerne udbød. Den danske befolkningsgruppe i Sønderjylland kunne nok glæde sig over indførelsen af danskundervisning og dansksproget undervisning på de tekniske skoler,

men ret beset skete der indtil reformerne i slutningen af 1950'erne ikke væsentlige ændringer i undervisningen på de tekniske skoler. Fagene var for de fleste skolars vedkommende "forberedende fagtegning", "1. og 2. års fagtegning", dansk, regning og bogføring i nævnte rækkefølge. Forberedende fagtegning var skolernes moder og med enkelte undtagelser fra starten fast undervisning på skolerne. Tilsvarende status havde dansk. Kun få skoler som bl.a. de tekniske skoler i Skodborg og Jels havde ikke dansk på undervisningsskemaet fra starten. I skoleåret 1925/26 havde de fleste skoler tillige "1. og 2. års fag-

tegning" på undervisningsprogrammet, ligesom regning var blevet den fjerde faste bestanddel for de fleste tekniske skoler. Ingen regel uden undtagelser. Jels og Skodborg tekniske skoler tilbød nok "1. og 2. års fagtegning", men regning og danskundervisning måtte eleverne undvære. Egentlig fagundervisning måtte lærlingene stadig lære hos mester. For flere fags vedkommende var det derfor muligt for den lokale lærer at varetage undervisningen, evt. suppleret af en dygtig mester eller svend.

Fra slutningen af 1920'erne spillede bogføring en stadig større rolle på mange af skolernes undervisnings-

Tønder tekniske Skole var blandt de store tekniske skoler i de sønderjyske købstæder, som overlevede reformen af de erhvervsfaglige uddannelser efter 1956. Her er det klasseundervisning af en gruppe blikkenslagere i 1974 formentlig på Plantagevej i Tønder.

Foto: Museum Sønderjylland - ISL

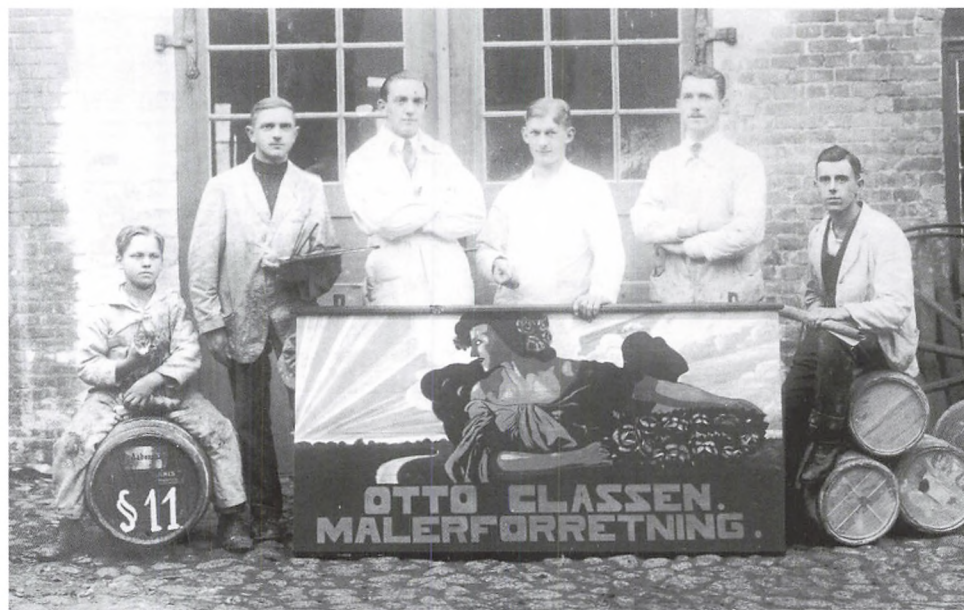
programmer. Faget henvendte sig primært til den gruppe af lærlinge, der ville være selvstændige mestre. I 1921/22 udbød skolerne 611 undervisningstimer i bogføring, hvilket udgjorde 6,8% af timerne. I skoleåret 1945/46 kulminerede fagets succes med 2.160 undervisningstimer, som udgjorde 10,9% af det samlede timeforbrug. Herefter faldt interessen for faget dog støt og udgjorde i 1955/56 blot 3,4% af undervisningstimerne. Fra slutningen af 1940'erne begyndte fag som fysik, kemi og udvidet dansk-kurser at udkonkurrere bogføringen som fag, så de vordende mestre i stedet måtte supplere deres uddannelse

med bogføring andet steds. Med de nye, mere specialiserede fag, der oftest blev udbudt på de større skoler, begyndte et udskilningsløb mellem de tekniske skoler og en koncentration af eleverne på de større købstads-skoler med et større udbud af fag.

Aabenraa tekniske Skole 1920-1958

Aabenraa tekniske Skole er typisk for periodens store tekniske skole i købstæderne. Aabenraa tekniske Skole var indtil omstruktureringen af de erhvervsfaglige uddannelser i begyndelsen af 1960'erne i kølvandet på lærlingeloven fra 1956 en blandt mange tekniske skoler, men som den

Et af de fag, som spillede en fremtrædende rolle for Aabenraa tekniske Skole, var malerfaget, der frem til 1958 var skolens sjette største fag. Her er det mester, svende og lærlinge i en maler-, og skiltemalerforretning i Aabenraa formentlig engang i 1920'erne. På skiltet i 'Toulouse-Lautrec-stil' står der 'Otto Classen Malerforretning'. Ungersvenden til venstre i billedet med en kat i favnen sidder på en tønde med fennis fra Fredericia.

næststørste tekniske skole i landsdelen hørte den til blandt sværvægtterne med de muligheder, størrelsen gav for en bredere vifte af fag og en fast lærerstab.

Det mærkede initiativtagerne bag etableringen af skolen i 1920 dog ikke meget til. Som de fleste nystartede foreninger måtte også Aabenraa tekniske Forening arbejde hårdt for at sikre skolens økonomi. Lærlingenes skolegang var i 1920 endnu ikke obligatorisk, så i december 1920 fastsatte bestyrelsen skolepengene til 15 kr. pr. elev pr. år, som skulle opkræves af eleven, hvis mester ikke ville betale. Som en af flere muligheder drøftede bestyrelsen i foråret 1921 bl.a. mulighederne for at få indføjet en passus i elevkontrakterne, der forpligtigede mestrene til at lade lærlingene besøge en teknisk skole. Det synes i dag som en selvfølge, men det var det ikke dengang.

Selv om skolepengene var vigtige, så dækkede de kun 20% af skolens udgifter, så på trods af, at skolen fra starten modtog statsstøtte, var bestyrelsen nødsaget til at ansøge byrådet, amtsrådet, byens banker og sparekasse samt amtssparekassen om støtte til skolen. Mens Aabenraa Kommune velvilligt støttede skolen med 2.000 kr. og Aabenraa Amtskommune med 300 kr., så blev det kun til en yderst beskedent støtte fra byens pengeinstitutter. Så da støtten fra Aabenraa Kommune og Amtskommune bortfaldt det følgende år, var skolen alene afhængig af skolepengene og statstilskuddet. Først i henholdsvis 1934 og 1935 støttede kommunen og amtskommunen på ny skolen.

På den baggrund kan det ikke undre, at bestyrelsen brugte betydelige kræfter på at sikre indbetalingen af

skolepengene. I februar 1921 vedtog bestyrelsen således at foretage en 'agitation' for at skaffe elever til skolen. Heldigvis fik skolen samme år hjælp af den nye lærlingelov, så da en arbejds giver det følgende år nægtede at betale skolepenge efter den nye lærlingelovs § 4, gik bestyrelsen til Indenrigsministeriet for at få oplysninger om, hvorledes pengene kunne indkræves. For at undgå lignende situationer skulle mestrene ved starten på den følgende sæson i september samme år betale ti kr. ved anmeldelsen og yderligere fem kr. ved starten af forårssæsonen i januar. Tilsyneladende var oplysningen ikke nok, og på et bestyrelsesmøde i september 1921 vedtog bestyrelsen at anmode politimesteren om at opkræve skolepengene, såfremt en mester ikke ville betale.

Med lærlingeloven i 1921 strømmede eleverne til Aabenraa tekniske Skole. Fra 101 elever i 1922 steg antallet af elever til 342 i 1957. Skolen startede med en flot fremgang i første halvdel af 1920'erne, indtil kronekrisen 1926/27 satte en brat stopper for væksten. Sidste halvdel af 1920'erne og starten af 1930'erne var præget af tilbagegang og stagnation, der formentlig også blev skabt af en stigen- de konkurrence fra små nyetablerede skoler i skolens nærmeste opland. I skoleåret 1934/35 kunne skolen atter mærke milde vinde og en svag vækst i elevtallet, der fortsatte i årene frem til 1938/39, hvor skolen satte rekord med 213 elever.

Rekorden kom til at stå i ni år, for allerede året efter faldt elevtallet på ny, så elevtallet i besættelsesåret 1940/41 var nede på 160, hvilket dog stadig var væsentlig bedre end de

De ti største fag på Aabenraa tekniske Skole 1934-1958

Fag	Registrerede lærlinge	Andel af lærlinge
Smede og maskinarbejdere	1.307	23,5%
Snedkere	527	9,5%
Barberer og frisører	514	9,2%
Automekanikere	442	7,9%
Bagere/konditorer	431	7,7%
Elektrikere	327	5,9%
Malere	313	5,6%
Murere	307	5,5%
Slagtere	285	5,1%
Gartnere	193	3,5%
I alt	4.646	83,4%

værste år i begyndelsen af 1930'erne. Besættelsen den 9. april 1940 blev starten på en ny tilbagegang og stagnation, som først vendte med befrielsen i 1945. Udviklingen under krigen er bemærkelsesværdig, når man tager den generelt kraftige stigning i elevtallet på de sønderjyske tekniske skoler under krigen i betragtning. Det var formentlig de utrygge forhold under krigen, som fik lærlingene til at vælge mindre tekniske skoler, der lå tættere på hjemmet. Mens andelen af elever fra landet i 1930'erne lå på omkring 40% af skolens elever, faldt denne andel under krigen til 22% i skoleåret 1945/46. Nok faldt antallet af elever fra Aabenraa købstad, men nedgangen i antallet af elever fra oplandet var langt mere udpræget og var den væsentligste årsag til skolens faldende tilslutning. Den væsentligste forklaring var, at skolen i 1940 fik en ny skarp konkurrent. Som bestyrelsen ved generalforsamlingen i 1940 kunne konstatere, skyldtes ned-

gangen den nyoprettede tekniske skole i Rødekro.

Med krigsafslutningen begyndte eleverne at vende tilbage til skolen, og allerede i det første efterkrigsår kunne skolen notere en fremgang fra 167 i 1945/46 til 184 elever det følgende år. Herefter begyndte det at gå stærkt med årligt tilbagevendende rekorder. Allerede i 1946/47 passerede skolen med 218 elever den gamle rekord fra 1937/38, og i 1950/51 nåede skolen den magiske grænse på 300 elever. Efter et mindre fald blev rekorden på ny passeret med 322 elever i 1955/56, og det følgende skoleår, hvor skolen endnu boede i lejede lokaler, blev der sat ny rekord med 342 elever. I 1957 blev den nye skolebygning indviet, og at investeringen i egne lokaler ikke havde været forgæves, fik bestyrelsen allerede i 1957/58 en tilbagemelding om, da 491 elever i august mødte op til undervisning på skolen. Selv om håndværket og industrien indtil slutnin-

gen af 1950'erne var inde i en lavkonjunktur, så fik Aabenraa tekniske Skole som mange af landets tekniske skoler glæde af de store krigsårgange. Det var dog ikke alle tekniske skoler i Sønderjylland, der som Aabenraa tekniske Skole fik glæde af befolkningsudviklingen, og de oplevede alle i sidste halvdel af 1950'erne et stadigt faldt i elevtilslutningen. Det var tydeligt at lærlingene søgte hen mod de skoler, der kunne udbyde egentlig fagundervisning.

Skolens lærlinge afspejlede dels fagenes størrelse i Danmark, dels de lokale virksomheder i Aabenraa. Når lærlingene inden for jern og metal samt bygge og anlæg udgjorde så stor en andel af skolens lærlinge, så var det et udtryk for, at fagene generelt var de største på de tekniske skoler i Danmark, og at erhvervslivet i Aabenraa købstad og opland ikke afveg radikalt fra landet generelt. Men man kan også aflæse mere lokale forhold i fagenes størrelse. Det gælder inden for jern og metal, hvor Aabenraa frem til 1950'erne havde flere små smedeværksteder, som i dag er væk. Et karakteristisk eksempel er smedemester Hans Heinrich Bock, som havde smedeværksted i Persillegade og siden bag Vægterpladsen 1. Der var dog også større aktører inden for området, som leverede lærlinge til Aa-

benraa tekniske Skole. En af de store var Aabenraa Motorfabrik, som blev grundlagt i 1898 af bygmester Peter Callesen.

Tilsvarende gælder skolens mange automekanikere. Endnu i slutningen af 1950'erne var det et særsyn, at privatpersoner havde bil, så de mange mekanikere var udtryk for, at Aabenraa havde flere virksomheder, der havde brug for mekanikere. Det var karosseribranchen, der i 1920'erne udviklede sig fra karetmagere til vognmagere som f.eks. Harhorn og Mathiesen (det senere Hamag A/S), som i 1923 leverede den første sygetransportbil til Aabenraa Sygehus, og karetmager Carl Daus i Barkmøllegade, der fremstillede karosserier til busser. Den største var dog Aabenraa Karosserifabrik A/S, der blev stiftet af karetmager Peter Petersen omkring 1940.

Inden for nærings- og nydelsesin-

Lærer Jens Thau (1877-1960). Med sine erfaringer som lærer i Kolding blev han en af de væsentligste drivkræfter for oprettelsen af Aabenraa tekniske Skole i 1920 og var skolens myndige forstander fra starten og frem til 1947.

Foto: Museum Sønderjylland - ISL

dustrien var slagterfaget repræsenteret med 285 slagterlærlinge, som for manges vedkommende formentlig er blevet udlært på Aabenraa Andels Svineslagteri, som blev stiftet i 1922. Slagteribranchen var endnu i slutningen af 1950'erne ikke så koncentreret som i dag, så flere mindre slagtermestre i og uden for byen havde brug for slagterlærlinge og svende. Endelig var de 193 gartnerlærlinge i udpræget grad historien om Dansk Nellikultur I/S, der blev startet af gartner Christian Jacobsen i 1893, da han købte et areal på 7 tdr. land ved Frydendal og her etablerede et handelsgartneri, som i folkeviddet gik under betegnelsen 'Glasbjerget'. Byen havde dog endnu i mellemkrigsårene også en række mindre gartnerier, bl.a. Krafts gartneri ved Forstallé.

Fod under eget bord i 1957

Med det stigende antal elever voksede også behovet for og ønsket om en egen skolebygning. Undervisningen var siden 1920 foregået på Borgerskolen med skolens lærer Jens Thau som den tekniske skoles første leder. Selv om behovet for en teknisk skole blev stadig mere påtrængende fra slutningen af 1940'erne, så havde der allerede fra begyndelsen af 1920'erne været en betydelig interesse for at bygge en teknisk skole. Ved generalforsamlingen i september 1923 blev det første skridt taget, da man oprettede en byggefond med en startkapital på 4.800 kr. til finansiering af en skolebygning. Herefter var der i en lang årrække stilhed om emnet. Aftenundervisningen af det trods alt forholdsvis beskedne antal elever i

Nygade 20 opført 1957 i afdæmpet funktionalisme med brug af bl.a. røde teglsten. Skolen blev indrettet med henblik på undervisningen før lærlingereformen i 1956. Allerede få år senere var skolen fyldt til bristepunktet, bl.a. for at tilgodese kravene om moderne faglokaler.

Foto: Kim Furdal.

1920'erne og -30'erne kunne stadig klares i Borgerskolens klasselokaler, som alligevel stod tomme om aftenen. Så længe der ikke var tale om praktisk værkstedsundervisning, var der heller ikke specielle krav til undervisningslokalerne. Endelig var opsparringen også relativt beskedent.

Først i slutningen af 1930'erne, hvor elevtallet på ny satte rekorder, blev byggespørgsmålet atter aktuelt. Det skulle blive starten på et stort arbejde for at skaffe de nødvendige midler, så man undgik en lånefinansiering af skolen. Placeringen af skolen var heller ikke nogen enkel sag, hvor Aabenraa Kommune i starten stillede en grund til rådighed mellem Aabenraa Museum og televæsenets bygning på Havnegade (den nuværende H.P. Hanssens Gade). Indsamlingsarbejdet blev afbrudt i krigsårene, og da licitationstilbuddene indløb i 1953, manglede man 225.000 kr. for at få den nødvendige finansiering, der bl.a. blev skaffet til veje ved et kontant tilskud fra Aabenraa Amt.

Allerede umiddelbart efter befrielsen havde skolen afholdt en arkitektkonkurrence med de lokale arkitekter Niels A. Nielsen og Svend Friis som vindere med en skole, opført i Bedre Byggeskik-stil. I september 1950 kunne arkitekterne Niels A. Nielsen og Svend Friis så præsentere et skitseforslag til en kommende skolebygning, som blev enstemmigt godkendt af bestyrelsen.

Problemerne med finansieringen trak så meget ud, at bestyrelsen i 1955 var nødsaget til at afholde en ny licitation. Det viste sig, at tiden havde løst en stor del af finansieringsproblemet. Da kuverterne blev åbnet i juni 1955, var hele byggeprojektet blevet

110.000 kr. billigere end det oprindelige tilbud. Efter mange års forberedelser var glæden naturligvis stor, da skolen den 18. oktober 1955 kunne foretage grundstensnedlæggelse, og end ikke det dårlige vejr kunne ødelægge glæden. Deltagerne var enige om, at solen ville skinne over skolen og dens virke, som fremover skulle udfoldes inden for murene.

Den 30. oktober 1957 oprandt så den længe ventede dag, hvor Aabenraa tekniske Skoles nybygning kunne indvies ved "en smuk og stemningsfuld højtidelighed" i overværelse af en kreds af indbudte gæster, der var samlet på pladsen foran skolen. Efter de mange roser fra de officielle gæster blev festlighederne afsluttet med en middag om aftenen på Grand Hotel, hvor "damerne også var indbudte".

Hverdagen kunne nu indfinde sig i Nygade 20, men også en hverdag, præget af den nye lærlingelov fra 1956, som fra starten sprængte rammerne i den nye, smukke bygning. ■

Litteratur

- Einfeldt, H. og Barner Rasmussen: *Bidrag til dansk haandværkerundervisnings historie*. København 1941.
- Furdal, Kim: *Erhvervsuddannelser i Grønlandet. Aabenraa tekniske Skole 1920-1993*. Aabenraa 2004.
- Møller, Jonas: *Fra tegnestue til teknisk skole. De tekniske skoler og deres forening gennem 100 år*. Odense 1991.

Kilder

- Rigsarkivet:
Indenrigsministeriet. Tilsynet med de tekniske skoler. 1921-1957. Årlige indberetningsskemaer.

Det enestående menneske

Jonas Schultz Thygesen og Martin Bo Nørregård: *'Kun legetøj i deres hænder. Thyge Thygesens krigsdagbog og feltpostbreve til Stepping 1914-1918'. Forlaget Gammelting i samarbejde med Historisk Arkiv for Haderslev Kommune og Museum Sønderjylland - Arkæologi Haderslev. Haderslev 2008. 267 sider, ill. Pris 250 kr.*

"Sammen med hans dagbogsoptegnelser giver brevene et enestående billede af en dansksindet soldats liv, oplevelser og bekymringer under 1. verdenskrig" - hedder det i bagsideteksten på bogen. Det er denne anmelder ikke enig i. Thyge Thygesen fortæller langt hen ad vejen en historie, som kan genfindes i andre sønderjyske soldaters breve og dagbogsnotater. Den enerverende flytten frem og tilbage mellem forposter og hvilestillinger, kadaverdisciplin, mudder i ubeskrivelige mængder, lig af fjender og venner i skyttegrave og granathuller, den øredøvende og vedholdende artillerilarm. Angst og lede - og en hjemlængsel, der overgår alt.

Thyge Thygesen beskriver ikke dette bedre end så mange andre, faktisk er langt de fleste dagbogsoptegnelser strengt taget kedelige. Det er bonden, der fører til protokols, nu ikke hvordan vejret har været, og hvilken afgrøde han har sået på den og den mark, men derimod på hvilke tider af døgnet, han har gået vagt, og hvilken form for appel, soldaterne er blevet udsat for den dag, eller hvilken slags arbejde, de har udført.

I begyndelsen sparer han faktisk al dramatikken til brevene hjem, og det er nemt at sammenligne, for dagbogsoptegnelser og breve står på hver sin side af opslaget i bogen. Dagbogen får facts, mens familien får dramatikken, lidt overraskende, fordi soldaterne som regel sparede dem derhjemme for de værste detaljer. Men sådan er det da også kun med Thyge Thygesen indtil midten af juni 1915, hvor hans kompagni blev sat ind som forstærkning ved kampe om Moulin-sous-Touvent. Her når den grufulde beskrivelse kun til dagbogen, mens familien derhjemme må 'nøjes' med de overordnede træk. Dagbogen har her

uden tvivl skiftet funktion for ham selv. For læseren fortsætter dog også de mindre interessante optegnelser. Kedsomheden var utvivlsomt en del af feltlivet. Her kunne udgiverne dog have sammenfattet på en del og sparet udgivelsen for en del bekostelige sider.

Men der er også meget, som udgiverne, hvoraf Thyge Thygesens oldebarn er den ene, gør rigtig godt. Her skal især nævnes de fine faktabokse, som får sat Thyge Thygesen ind i en større sammenhæng. Bogen har også et flot layout.

Men ikke mindst: Selv om Thyge Thygesens beskrivelse af verdenskrigens forhold for soldaterne ikke er 'enestående' i ordets egentlige betydning, så har bogen helt klart sin berettigelse. Det er godt, at der med nogle års mellemrum vedblivende udkommer breve fra verdenskrigen. De kan ikke alle fortælle en ny historie, men de kan holde den kollektive hukommelse levende. En personlig betretning som Thyge Thygesens giver mulighed for indlevelse og styrker på den måde forståelsen af, at alle mennesker, også hver og en af millionerne på slagmarken, er enestående og har en unik værdi for dem, der står dem nærmest. Det er den forestilling, vi har at sætte op imod krigsvæsenets: At mennesker kan reduceres til legetøj.

Annette Østergaard Schultz

Ånden på værket

Kirsten H. Clausen og Torben A. Vestergaard: *'Ånden på værket. Virksomhedskultur på Jes Christiansens sønderjyske højspændingsværk'. Museum Sønderjylland - Cathrinesminde Teglværk og Cathrinesmindes Venner. 2009. 100 sider ill., Pris 100 kr.*

Denne bog omhandler virksomhedskulturen på Sønderjyllands Højspændingsværk, dvs. "de værdier, den adfærd og forståelser" (side 8), der prægede værket under (og efter) Jes Christiansen, direktør på værket fra grundlæggelsen i 1925 og frem til 1961. Jes Christiansen var foruden direktør også en af de centrale drivkræfter i erhvervsudviklingen i Sønderjylland. Han bestred adskillige bestyrel-

sesposter inden for elsektoren og i landsdelen og var initiativtager og første formand for Sønderjyllands Erhvervsråd.

Bogens centrale del er bygget op omkring interview og mundtlige fremstillinger fra tidligere medarbejdere, hvilket både er dens styrke og svaghed. Vi får gennem de mange udsagn et fint stemningsbillede af ånden på en forsyningsvirksomhed i fremgang og vækst trods krise og afsavn. Desuden tegnes et spændende portræt af Jes Christiansen, der havde tillid til medarbejdernes evner, men samtidig optrådte som enerådige direktør. Af de mange udsagn får man et klart indtryk af, at Jes Christiansen var en person med mange evner. Han havde teknisk sans, øje for mulighederne, nationalt engagement, forhandlingstalent og - ikke mindst - en udpræget økonomisk sans. Svagheden ved bogens form er, at der i de mange udsagn forekommer gentagelser, og at perspektivet aldrig bevæger sig uden for Sønderjyllands Højspændingsværk. Det sidste kan man dog ret beset ikke klandre bogen for. Dens udgangspunkt og præmis er højspændingsværket, og der holder den, hvad den lover.

Bogen er trykt på solidt papir og indeholder mange ikke tidligere offentliggjorte billeder, og den er dejlig fri for trykfejl. Skal der hældes lidt malurt i bægeret, så kunne jeg godt have ønsket mig en lidt strammere redigering af citaterne, så alle den mundtlige fremstillings halve sætninger, fyldord og gentagelser var fjernet. En anden - om end lille - ting er, at kildehenvisningerne trods en forklaring i forordet ikke synes indlysende. Det ene øjeblik er kildehenvisningen en parentes i teksten, det næste en fodnote, og enkelte steder er der ligefrem en fodnote til parentesen. Og når vi er i gang med småtingene, så kunne brugen af forkortelser, specielt SH for Sønderjyllands Højspændingsværk og JC for Jes Christiansen, godt have været mere konsekvent eller - allerhelst - helt udeladt.

Men det er småting. 'Portræt'-bogen af ånden på værket er både læseværdig, indholdsrig og til tider ganske morsom. F.eks. anekdoten om en dame fra byen,

der ringede Jes Christiansen op og fortalte, at hele hendes altan var fyldt med kulstøv, hvortil han svarede "Det er egentlig mit, men i Deres tilfælde må De gerne beholde det".

Leif Hansen Nielsen

Den tavse tragedie

Flemming Just og Poul-Erik Thomsen: 'Den tavse tragedie'. JyskeVestkysten 2009. 137 sider, ill. Pris 250 kr.

Er man som anmelderen født få dage før tragedien på Haderslev Dam den 8. juli 1959, så har man allerede som ganske ung fået den ind på livet.

Lad det være sagt med det samme: Jeg er ikke begejstret for denne bog. Det er ikke, fordi forfatterne er journalister. Lokalhistorie er demokratisk og ligger åben for alle, som vil tage bolden op. Det er heller ikke på grund af emnet. Den slags episoder fortjener en seriøs behandling som al anden lokalhistorie, men også den pietetsfølelse, som er nødvendig med et emne, som mange endnu har tæt inde på livet.

Det er formen, der tydeligvis har trukket på en film som 'Titanic' og måske en bog som 'Slagtebænk Dybbøl'. Her bliver der bygget op til den store kulmination med en række beskrivelser af personer, lige inden de tager på deres sidste skæbnesvangre tur med dambåden på netop denne dag, og af dem, som blev så afgørende for redningsindsatsen. Vi bliver såmænd også præsenteret for personer, der ikke tog med, nemlig en vis Kim Larsen og hans barndomsammerat. Og her ligger vel bogens egentlige budskab og tema: Hvorfor skulle netop disse livsglade mennesker dø en så grusom død på denne smukke solbeskinne dag, mens skæbnen ville det anderledes med bl.a. Kim Larsen?

Det budskab må forfatterne gerne have, men det males op fra bunden af dammen med så tykke penselstreger, at det oversælger budskabet. Jeg ved godt, disse mennesker skal dø. Jeg har forstået, at de døde under yderst grimme og smertefulde om-

fortsættes side 118

En sær snegl

Af Martin Abrahamsson

EN DAG I FORÅRET 2008 var der besøg i Gram Lergrav af en skoleklasse fra Vojens. Set fra museets synsvinkel var det ikke noget specielt, ud over at vi, som altid, glædede os over ethvert besøg af skoleklasser på museet og i lergraven.

Efter endt rundvisning i museets fossilsamling gik turen til lergraven, hvor børnene fik mulighed for selv at forsøge sig som feltpalæontologer. Men det var ikke de eftertragtede højtænder, der kom til at præge dagen, men derimod et ganske almindeligt udseende sneglehus på lidt over 3 cm i højden.

Museets ofte benyttede snegleeksperiment, Ingemann Schnetler, kunne straks konstatere, at det drejede sig om en meget sjælden art. Faktisk var den kun blevet fundet én eneste gang tidligere, nemlig i 1862. Den daværende læge ved Gram Sygehus Dr. fysikus Martin Reimers havde fundet ét eksemplar i lergraven ved Gram og benævnedes den *Purpura praecedens*. 10 år senere blev den officielt navngivet af von Koenen og kom til at hedde *Purpura reimersi*. Den blev senere henført til slægten *Spinucella* og hedder derfor nu *Spinucella reimersi*.

På selve funddagen blev finderens præmieret med en stor is fra museets

butik samt lov til at vælge varer for et mindre beløb. Desuden fik drengen tilsendt et partoutkort til Gram Lergrav.

Senere blev eksemplaret sendt til bedømmelse i Danekræudvalget ved Statens Naturhistoriske Museum i København sammen med en indstilling fra Ingemann Schnetler. Det resulterede i en anerkendelse af sneglehuset som danekræ i eftersommeren 2009. Drengen fra Abkjær havde fundet eksemplar nr. to!

Denne historie er et godt eksempel på, hvorledes publikum kan bidrage med ny viden, ikke kun til museet, men til den del af videnskaben, der interesserer sig for molluskerne (bløddyrene). ■

FAKTA

DANEKRÆ

Ifølge museumsloven skal alle "jordfundne, naturhistoriske genstande fra Danmark, af enestående videnskabelig eller udstillingsmæssig værdi" straks afleveres til Statens Naturhistoriske Museum. Hvis det indleverede stykke godkendes som danekræ, vil finderens modtage en kontant præmie udbetalt af staten.

Arkæologi Haderslev
26. feb. - 30. okt. Det bedste fra Bestseller-udgravningen. Se guldet og perlerne og læs historien om den store udgravning ved Bramdrup, syv km vest for Haderslev.

1. apr. - 30. aug. 'Udstilling af DØDEN'. En forestilling i ni tableauer fordelt over mere end 10.000 år. Ni forskellige begravelsesscener fra forskellige perioder af forhistorisk tid står i centrum.

Ehlers Lertøjssamling
1. maj - 29. aug. Renæssancens klædeskab. Klæder fra ung og gammel, rig og fattig.

Sønderborg Slot
25. juni - 29. aug. 'Kongelige inspirationer - moderne strik'. Nye strikkede dragter af designere fra kunsthåndværkergruppen Netmaskerne.

Kunstmuseet Brundlund Slot
31. jan. - 12. sept. 'Sådan Set - Sønderjysk' - Museets samling af sønderjyske kunstnere vist på en ny måde.

Kulturhistorie Tønder
13. feb. - 10. okt. Erik Fjeldsøe Fondens sønderjyske sølv.

Kunstmuseet i Tønder
13. feb. - 13. maj 'Tryk på tiden' - Danske grafikere.
22. maj - 29. aug. Jais Nielsen (1886-1961). Maleri - Keramik.

Højer Mølle
10. apr. - 31. okt. 'Højer frivillige Brandværn'.

Skærbæk Museum
1. maj - 31. okt. Haderslev Amts Jernbaner. Med udgangspunkt i de gamle stationsbygninger på banestrækningen mellem Gram By Station og Skærbæk Station.

fortsat fra side 115

stændigheder. Hvorfor skal jeg så have budskabet på hver anden linie? Dermed bliver teksten sine steder mere sentimental på den dårlige amerikanske måde.

Et godt eksempel er billedteksten side 20, hvor det hedder: "Bedsteforældre: Anna og Peter Nielsen fotograferet til deres sølvbryllup i 1946. Bedsteforældrene, som 9-årige Ib og 13-årige Finn fra Sønderborg elsker at være på ferie hos. Også i sommeren 1959". Problemet er sidste linje. Læseren er godt klar over, at det havde været bedst, hvis børnene var blevet hjemme hos forældrene netop denne dag. Hvorfor så denne overflødige eftersætning? På tilsvarende vis får vi i det meste af bogen historierne skåret ud i pap og bøjet i neon.

Teksten trækker sig aldrig rigtig tilbage, så jeg læser historien og bliver berørt af de mange skæbner. I stedet bliver teksten anmassende og, må jeg desværre også sige, grænsende til, hvad man etisk kan skrive. Behøver man virkelig at beskrive så tæt, hvad redningsfolkene fandt i båden, når de mere indirekte beskrivelser virker stærkest? Der må være efterladte familier og venner, som må overveje, om det er deres kære, som optræder i bogen. Det er synd, for der skal egentlig så lidt til. Der kan skrives stærke, rystende beretninger med fine stregtegninger, som kan flå sjælen op.

Bogen når rundt om sit emne, så hvert aspekt af tragedien er vendt, og i mere end en forstand må bogen give stof til eftertanke. Den er tillige velskrevet og læsevenlig. Her ligger nok en del af forklaringen på, at den nu er kommet i tredje oplag.

kf

Flensborg Avis

Gerret Liebing Schlaber: 'Flensborg Avis - firmaets og redaktørernes arkiver 1869 - ca. 2002'. Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg 2009. 148 sider. Pris 50 kr.

Flensborg Avis har en helt central plads i det danske mindretals historie i

Sydslesvig. Derfor er det fortjenstfuldt, at Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig ved Gerret Liebing Schlaber i samarbejde med Flensborg Avis nu udsender en registrant over avisens arkiv. Det er blevet en særdeles fyldestgørende registrant over samlingen. Alene et første hurtigt blik på korrespondancesagerne med mange kendte og ukendte navne skærper interessen for et nærmere bekendtskab med arkivet.

I en tid, hvor de fleste arkiver satser på arkivdatabaser, er det rart at side med en trykt registratur i hånden og dermed et stofligt forhold, som giver langt større muligheder for at gøre uventede opdagelser i skattekisten end en nok så effektiv og målrettet database.

kf

Brødrene Gram

Niklaus Ries og Erling Jensen (red.): 'Glimt af et århundrede med Brødrene Gram A/S Vojens 1901-2001'. Udg. Fonden og Museumsforeningen for Brødrene Grams historiske arkiv og museum. 2009. 94 s., ill. Pris 125 kr.

Siden 1997 har en gruppe tidligere medarbejdere ved Brødrene Gram arbejdet på en registrering af arkivalier og genstande fra firmaet. Arbejdet er nu kommet så langt, at man gerne har villet gøre opmærksom på firmaets betydning for landsdelen og dets kulturværdier. Til dette formål har fonden bag arkivet og museet udsendt en bog 'Glimt af et århundrede med Brødrene Gram A/S Vojens 1901-2001'. Der er, som titlen siger, ikke tale om en samlet behandling af firmaets historie, men en række udklip, arkivalier, billeder og især interne firmablade som 'Refrigram' og 'Tele-Gram'. Resultatet er blevet en kavalkade af store og små begivenheder fra firmaets historie. Her er både til en 'husker du' oplevelse og inspiration for dem, som vil arbejde videre med firmaets historie.

kf

GRÆNSEFORENINGEN

For 150 kr. om året kan du blive medlem af Grænseforeningen. Så modtager du seks gange om året bladet GRÆNSEN samt Grænseforeningens smukke årbog. Ring eller skriv efter Grænseforeningens brochure:

Grænseforeningen
Peder Skrams Gade 5
Postboks 9074
1022 København K
Tlf. 33 11 30 63.

Du er også velkommen til at kontakte en af dine lokale formænd:

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Erik Heissel
Venbjerg 33
Djernæs
6100 Haderslev
tlf. 74 57 52 87

Ivan Skjoldager
Grundtvigs Allé 6
6400 Sønderborg
tlf. 74 43 19 41

Jørn Ulrik Larsen
Farverhus 112
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 62 23

Tønder Statsskole

Af Birgitte Thomsen

OPRINDELIG VAR Tønder Statsskole en kommunal realskole, 'Königlich Preussische Realschule', opført i 1909-10 og indviet i 1910. Efter Genforeningen sluttede den tyske realskole sin undervisning den 1. juni 1920, og et dansk gymnasium blev oprettet som Tønder Statsskole. Den danske regering havde efter Genforeningen besluttet, at der skulle placeres fire gymnasieskoler i Sønderjylland med i første omgang gymnasier i Haderslev og Sønderborg og statsskoler uden gymnasier i Tønder og Aabenraa. Ved et besøg i Tønder i marts 1920 overbeviste lokale borgere dog bl.a. undervisningsministeriets embedsmænd om, at der skulle etableres et gymnasium i Tønder straks, på trods af især betænkeligheder om, hvorvidt der ville være elever nok i Tønder. I juni 1920 vedtog Rigsdagen så, at de fire sønderjyske købstæder skulle have hver sin gymnasieskole.

Ved indvielsen af Tønder Statsskole den 25. august 1920 begyndte 88 meget forskellige elever at modtage undervisning. For eksempel var der en enkelt klasse med elleve nordlesvigske elever, hvoraf ca. halvdelen kom fra dansksindede og dansktalende hjem; hvor syv elever havde gået i den tyske drengerealskole, to i tysk pigeskole og to i en tysk privatskole på landet. 65 af eleverne var sønderjyder udgået fra tyske skoler, så efter som både dansk og tysk skulle bruges i overgangsperioden, voldte skemalægningen enorme kvaler. Da han var færdig med skemaet, skrev adjunkt Kondrup advarende til rektor West: "Skolastikkens fineste hjernespid har ikke voldt de kvaler, som skema-

ets febevilde spekulationer har voldt mig; det er den værste kabale, jeg har lagt, og den skal jo gå op. Dette til advarsel mod letsindige rettelser".

Før 1958 husede statsskolen også en mellemskole, men i 1958 forsvandt de to yngste årgange, så der efter 1958 blot var gymnasium og realskole - hvilken sidste blev afskaffet i 1971. Til gengæld fik skolen samme år oprettet et HF-kursus. I 1977 blev realeksamen helt afskaffet, og i 1986 overgik gymnasiet fra staten til Sønderjyllands Amt og skiftede navn til Tønder Gymnasium og HF. Skolen blev selvejende i 2007 og afskaffede i den forbindelse HF i navnet, som nu blot er Tønder Gymnasium. Skolen har i dag ca. 600 elever og udbyder som noget særligt en Europaklasse, hvor undervisningen foregår i samarbejde med det tyske gymnasium Friedrich-Paulsen-Schule, der ligger i Niebüll, Slesvig-Holsten.

Siden 1910 er skolen blevet udbygget i flere omgange, så den nu dækker et stort område i hjørnet mellem Popsensgade og Astronom Hansensgade. I 2010 planlægger Tønder Gymnasium at overtage bygningerne for 24 mio. kr. og dermed sikre sig frihed til fortsat udvikling af skolen.

I 2010 har skolen - eller i hvert fald bygningerne - så 100-års jubilæum. Tønder Gymnasium har dog valgt at vente til 2020 med at fejre gymnasiets første 100 år. Som grænselandsgymnasium vil det være velfortjent: De 100 år har budt på udvikling fra tysk realskole over dansk statsskole med tyske elever til dansk gymnasium i samarbejde med tysk gymnasium. ■